

Tone Ferenc



## Problemi ponovne poselitve Kočevske med vojno

Po začetku druge svetovne vojne je Adolf Hitler v svojem govoru v nemškem državnem zboru 6. oktobra 1939 napovedal velike spremembe v narodnostni sestavi zasedenih pokrajin in drugi dan podpisal odlok o utrjevanju nemštva. Pri tem je mislil na množično izganjanje nemških ljudi in množično preseljevanje in naseljevanje Nemcev. To spreminjanje narodnostne sestave so nacisti začeli s pošiljanjem Židov v geto, množičnim izganjanjem Poljakov iz zahodne Prusije in Povartja ter preseljevanjem južnotirolskih Nemcev. Razen preselitve tirolskih Nemcev, s katero je Hitler hotel dokazati "večno prijateljstvo" Benitu Mussoliniju in fašistični Italiji (meddržavna pogodba o preselitvi 23. 6. 1939), naj bi preselili v nemški rajh ali na zasedena območja le tiste manjše nemške narodne skupine, za katere se je bilo bati, da bi lahko slej ko prej izgubile svojo nemško narodno zavest in "utonile" v tujem narodu. Kaže, da so se nacisti najbolj bali za svoje sonarodnjake v Sovjetski zvezi in v baltičskih državah (še preden si je te priključila Sovjetska zveza) ter Romuniji (samo iz južne Bukovine in Dobrudže in ne iz Banata) in so s temi državami sklenili tudi tozadevne meddržavne pogodbe.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Robert L. Koehl, RKFDV, German Resettlement and Population Policy 1939-1945. A history of the Reich Commission for the Strengthening of Germanism. Cambridge 1957; Conrad F. Latour, Südtirol und die Achse Berlin - Rom 1938-1945. Stuttgart 1962; Czesław Madajczyk, Generalna gubernia w planach hitlerowskich. Warszawa 1961; Martin Broszat, Nationalsozialistische Polenpolitik 1939-1945. Stuttgart 1961; Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945. Maribor 1968 (dalje: Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika); isti, Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941-1945 - Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941-1945. Maribor 1980; Hans-Hermann Frensing, Die Umsiedlung der Gottscheer Deutschen. Das Ende einer südostdeutschen Volksgruppe. München 1970 (dalje: Frensing, Die Umsiedlung); Herbert Otterstädt, Gottschee, verlorene Heimat deutscher Waldbauern. Freilassung 1962; Erich Petschauer, Das Jahrhundertbuch der Gottscheer. Bearbeitet von Hermann Petschauer. Wien 1980 (dalje: Petschauer, Das Jahrhundertbuch der Gottscheer); Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Bd. V, Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien. Düsseldorf 1961; Mitja Ferenc, Kočevska. Izgubljena dediščina kočevskih Nem-

Nimamo podatkov, da bi nacisti že leta 1939 ali 1940 predvidevali tudi preselitev Nemcev iz Kraljevine Jugoslavije. Vendar je takratno vodstvo kočevskih Nemcev skupaj z nekaterimi organi iz nemškega rajha odklanjalo možnost o preselitvi svojih sonarodnjakov iz Kočevske.<sup>2</sup> Morda so tudi v Berlinu nemški jezikovni otok na Kočevskem še pojmovali kot steber nemškega "mostu do Jadrana" (Adria-Brücke), kot so se izražali zlasti narodnostno zelo radikalni nemški publicisti pred letom 1918 in tudi kasneje.<sup>3</sup>

Hitler se v svoji velikopotezni prostorski politiki ni mogel ozirati na nemški jezikovni otok na Kočevskem in ga je skupaj z večino Dolenjske in Notranjske ter Ljubljano v svojih navodilih o razkosanju Jugoslavije z dne 3. in 12. aprila 1941 prisodil fašistični Italiji. Njegovega sklepa nista spremenila niti zelo vidno množično izražanje privrženosti kočevskih Nemcev Hitlerju in nemškemu rajhu (o tem pričata zlasti fotografsko gradivo in Gottscheer Zeitung iz leta 1941), ki je zelo motilo italijanskega okupatorja, niti prošnje njihovih odposlancev pri nekaterih nemških uradih za nemško okupacijo Kočevske. Morda bi se dalo kaj spremeniti, če bi bila Kočevska bliže Gorenjski ali Spodnji Štajerski, a je bila predaleč. Sicer si je Nemčija po želji štajerskih in koroških nacistov in Hitlerjevi volji vzela že itak več slovenskega ozemlja, kot si ga je v letih 1939-1941 zagotavljala v raznih izjavah nemških nacističnih funkcionarjev nasproti italijanskim.

Nihče še ni pojasnil, zakaj je pri vodstvu kočevskih Nemcev prišlo tako naglo do spremembe stališč glede preselitve svojih sonarodnjakov v primerjavi z odklonilnim stališčem iz jeseni 1939, ko so bili odločeni, da ostanejo. Kajti njihovo vodstvo se je že 23. aprila 1941 v Brucku na Muri dogovorilo z nemškim državnim komisarjem za utrjevanje nemštva Heinrichom Himmlerjem za preselitev in je ta dogovor čez tri dni v Mariboru potr-

cev. Gottschee. Das verlorene Kulturerbe der Gottscheer Deutschen. Ljubljana 1993 (dalje: Ferenc, Kočevska).

<sup>2</sup> Tone Ferenc, Poročilo o razmerah na Kočevskem spomladi 1940. Zgodovinski časopis, 48/1994, št. 1, str. 105.

<sup>3</sup> Dušan Biber, Nemci v Jugoslaviji in nacizem 1933-1939. Ljubljana 1964.

dil še Hitler, ko je sprejel njihovo odposlanstvo ter mu tudi on obljubil ugodnejši način preselitve: namesto prek preselitvenih taborišč "Volksdeutsche Mittelstelle", skozi katera je morala večina nemških preseljencev, naravnost na posestva Slovencev (in tudi Hrvatov) v Posavju in Obsotelju, katerih izgon so nacisti takrat že predvidevali. Se je vodstvo kočevskih Nemcev takrat samo tako naglo odločilo za preselitev svojih sonarodnjakov ali je za to dobilo kakšen namig iz nemškega rajha? Zanimiv je podatek iz zapisnika nemške medministrske konference na Dunaju 18. in 19. aprila 1941: "Ko si bo Italija priključila južni del Slovenije, bo pridobila tudi nemške ljudi. **Italijanska vlada se strinja s tem, da se ti volksdeutscherji preselijo v rajh.** (Podčrtal T. F.) Za preselitev naj bi veljale določbe nemško-italijanske pogodbe o preselitvi volksdeutscherjev iz Južne Tirolske."<sup>4</sup> Če ta podatek drži, pomeni, da je nemška vlada kaj kmalu po okupaciji Slovenije sklenila izseliti kočevske Nemce z italijanskega zasedbenega območja.

O tem, zakaj se je večina kočevskih Nemcev odločila za preselitev in kako se je nanjo pripravljala, je že precej znanega.<sup>5</sup> Skladno s pogodbo o preselitvi Nemcev iz Ljubljanske in Reške pokrajine (iz občine Draga v čabarskem okraju), ki sta jo 31. avgusta 1941 v Rimu podpisali nemška in italijanska vlada, je po podatkih nemškega pooblaščenca za preselitev dr. Heinricha Wollerta optiralo za preselitev 12.147 ali okoli 95 % kočevskih Nemcev.<sup>6</sup> Ko so optante rasno in zdravstveno pregledali ter ugotavljali tudi njihovo ustreznost za kmetovanje na naselitenem območju ter jih veliko večino tudi potrdili za naselitev v Posavju in Obsotelju, so jih med 14. novembrom 1941 in 22. januarjem 1942 s 135 vlaki tudi tja odpeljali.<sup>7</sup>

Vzporedno z meddržavnimi pogajanjmi o preselitvi Nemcev iz Ljubljanske in Reške pokrajine so v Rimu tekla tudi pogajanja za prodajo in nakup njihove nepremične imovine in dveh tretjin živine, ki jo bodo preseljenci zapustili v dotedanji domovini. Ker italijanski vladi ni bilo za to, da se to reši po uradni državni poti, se je za nakup najprej odločila Splošna anonimna družba za nepremičnine (Societa anonima immobiliare generale) v Rimu. Z nemško preselitveno zaupniško družbo (Deutsche Umsiedlungs-Treuhand-Gesellschaft) iz Berlina, ki je zastopala bodoče nemške preseljence v kupoprodajnem postopku, se je že 14. septembra in 1. novembra 1941 dogovorila, da odkupi okoli 50.610 ha zemlje kočevskih in ljubljanskih Nemcev

po pavšalni ceni 3000 lir za hektar, vendar bodo pri končnem določanju prodajne oziroma kupne cene upoštevali razmerje med gozdno in drugo površino, ki naj bi znašalo 46 % : 54 %. Če bi bil delež gozdne površine za več kot 10 % manjši od omenjenega, se bo ustrezno znižala pavšalna prodajna oziroma kupna cena za hektar. Stavbno in drugo imetje naj bi se ocenilo posebej po dejanski vrednosti. Rok za končno plačilo naj bi bil deset let.

Približno v tistem času pa je zanimanje za odkup imetja kočevskih in ljubljanskih Nemcev izrazila tudi Italijanska anonimna družba za viskoso (Societa Nazionale italiana anonima viscosa - SNIA Viscosa) iz Milana. 30. novembra 1941 sta obe družbi ustanovili Agrarni zavod za nepremičnine "Emona" (Istituto agrario immobiliare "Emona") z začetno glavnico 30 milijonov lir, razdeljenih na 30 milijonov delnic, od katerih jih je prva imela dve tretjini in druga eno tretjino. Mimogrede: v prvi je imel tretjino vloženega kapitala Vatikan; bil je torej le posredno udeležen pri zavodu "Emona". Sedež glavnega urada zavoda "Emona" je bil v Rimu, najbrž pri družbi ustanoviteljici, tam sta bili tudi upravno in tehnično ravnateljstvo, medtem ko so bile nekatere službe v Ljubljani in Kočevju, manjši uradi pa tudi drugod. V Kočevju sta bili npr. agrarna (vodja Giovanni Puppini) in gozdna služba (vodja Giulio Doveri). Skupno je bilo pri zavodu "Emona" zaposlenih okoli 50 italijanskih uslužbencev. Na Kočevskem je zavod "Emona" prevzel okoli 40.349 ha ali 55 % celotne površine, največji odstotek je bil v občini Mozelj (70 %) in najmanjši v občini Črnomelj (31%).<sup>8</sup>

Po izselitvi kočevskih Nemcev je ostala večina nemškega jezikovnega otoka skoraj brez prebivalstva, saj je na njem ostalo le okoli pet tisoč oseb, večinoma Slovencev. Tako zavod "Emona" kot italijanska civilna uprava za Ljubljansko pokrajino sta se zavedali, da takšen del gospodarsko že itak revne pokrajine ne more ostati brez prebivalcev in bodo njegove nepremičnine ter živina izpostavljene propadanju in uničenju. Dan pred odhodom poslednjega vlaka s kočevskimi Nemci proti Posavju in Obsotelju je visoki komisar za Ljubljansko pokrajino Emilio Grazioli z odredbo št. 9-42 ustanovil komisijo za ponovno poselitev ("ripopolamento") Kočevske. Poleg predsednika Cira Moserija, ki je bil italijanski "strokovnjak" v III. - kmetijskem oddelku visokega komisariata, so bili v komisiji še štirje Italijani, in to vodja urada za priseljevanje in kolonizacijo Placido Lombardo, sodelavec zakonodajnega urada Nino De Petris, okrajni

<sup>4</sup> Arhiv Vojaškega zgodovinskega inštituta JLA v Beogradu, mikrofilm iz Londona, H 297846.

<sup>5</sup> Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 554-678; Frensing, Die Umsiedlung; Petschauer: Das Jahrhundertbuch der Gottscheer, str. 121-148.

<sup>6</sup> Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 606.

<sup>7</sup> Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 621-622.

<sup>8</sup> Podatki iz arhivskega gradiva zavoda "Emona" v Arhivu Republike Slovenije, II. dislocirana enota, bivši arhiv Inštituta za novejšo zgodovino, arhivski fond "Emona"; dalje: ARS-II (INZ), Emona.

glavar iz Kočevja Giovanni Sisgoreo in vodja tehničnoimovinskega oddelka zavoda Emona Mario Natili, ter pet Slovencev, in to načelnik kmetijskega oddelka visokega komisariata Anton Podgornik ter dr. Josip Lavrič, Filip Uratnik, Karel Čeč in Franc Škrbec, poslednji štirje iz ustreznih organov korporacijskega sistema v Ljubljanski pokrajini. Komisija je delovala v okviru Lombardovega urada in je na več sejah obravnavala program in potek ponovne poselitve.<sup>9</sup>

Visoki komisar Grazioli je teden dni po ustanovitvi komisije za ponovno poselitev Kočevske objavil razglas, naj se tisti, ki bi radi najeli, pridobili ali upravljali trgovine, obrtne delavnice in opravljali javna dela v tistih krajih, ki so jih zapustili nemški ljudje, do 15. februarja 1942 prijavijo na ustreznih obrazcih pri okrajnih glavarstvih Novo mesto in Črnomelj ali pri uradih zavoda "Emona" v Ljubljani, Kočevju, Mozlju, Koprivniku, Starem Logu, Kočevski Reki in Črmošnjicah, kjer bodo tudi dobili ustrezna pojasnila.<sup>10</sup>

Komisija za ponovno poselitev Kočevske je začela delati 26. januarja 1942, ko se je zbrala na prvi seji, ki jo je vodil sam Grazioli. On je bil namreč zagovornik čimprejšnje ponovne poselitve Kočevske, in to z begunci z drugih zasedenih območij Slovenije. Do februarja 1942 so namreč v Ljubljanski pokrajini našeli 12.903 priseljence po 11. aprilu 1941, od tega na Kočevskem 645.<sup>11</sup> S ponovno poselitvijo Kočevske je Grazioli hotel rešiti pereče vprašanje njihove nastanitve. Še pred odhodom prvega vlaka z nemškimi priseljenci je povedal predstavnikom omenjene rimske družbe za nepremičnine, "da si prizadeva odhajajoče družine nadomestiti s slovenskimi družinami, ki so se v poslednjem času priselile v našo pokrajino."<sup>12</sup> Čeprav so mu ti odgovarjali, da je težko obravnavati to vprašanje, ker se še ne ve, kakšno bo imetje, ki ga bodo pridobili,<sup>13</sup> je vztrajal pri čimprejšnjem prihodu slovenskih beguncev z nemškega in madžarskega zasedbenega območja na Kočevsko.

Tudi na prvi seji komisije je Grazioli prešel takoj k vprašanju, "ki mu je zelo pri srcu, in to k nastanitvi beguncev, ki prihajajo z nemškega zasedbenega območja. Ti so dveh vrst, v eni so poljedelci in v drugi obrtniki, trgovci itd." Nato je

povedal, da bo zavod Emona odplačeval imetje nemških preseljencev deset let in "da bo torej lahko doseči sporazum za desetletno odplačevanje imetja, ki ga bo dal na voljo tem beguncem, ki so ostali brez strehe, zemlje in denarja, tj. da bi jim omogočil polno življenje." Povedal je tudi, da je Emona dobila od Slovencev, ki že od prej prebivajo v pokrajini, okoli dva tisoč prošenj. Seveda so ti najbolj dobrodošli za Emono, ker imajo denar za odkup. "Potrebno je, da se EMONA žrtvuje za begunce. Svetoval ji bom, kako jim naj pomaga," je priporočal Grazioli in nadaljeval: **"Lahko bi iz Italije poslali italijanske kmete na to osvojenno zemljo. Hočem pa nastaniti begunce in rešiti tako težak problem za našo pokrajino."** (Podčrtal T. F.) Nato je Grazioli navedel osem točk glede postopka pri obravnavanju prošenj za naselitev na Kočevskem. V četrti točki je povedal: "Treba je poznati pogoje, ki jih bo postavila EMONA. Ti pogoji bodo najprej začasni in nato dokončni. Treba bo poznati način prodaje, cene in pogoje plačila." O financiranju je Grazioli povedal v osmi točki: "Financiranje bo po načinu zemljiškega kredita. Če posojilni zavodi Ljubljanske pokrajine ne bodo ustregli, bomo naročili, naj posredujejo naši."

V razpravi je Moseri sodil, da je pri naselitvi priselcev na posestva treba dati veliko prednost poljedelcem, ker je tamkajšnje poljedelstvo težavno in je zemlja slabe kakovosti. Fašistični "strokovnjak" pri Pokrajinski delavski zvezi Elio Vagliano pa je navajal podatek, da je pri Rdečem križu okoli 1100 in pri Emoni 1100-1200 prošenj beguncev, da ima Borza dela sklad sto tisoč lir letno za priseljence. V razpravi pa so se pokazala tudi nasprotja med zastopnikom Emone, ki je odkrito povedal, da njegov zavod ne more biti dobrodelna ustanova, in Graziolijem, ki je seveda trdovratno zasledoval cilj: na čimlažji način rešiti vprašanje nastanitve slovenskih beguncev. Grozil je, da EMONI ne bo dovolil čezmernega dobička. "On vedno zaupa temu, kar so govorili voditelji EMONE, da ona ni prišla v Ljubljansko pokrajino za to, da bi ustvarjala velike dobičke."<sup>14</sup>

Da se je Grazioliju res mudilo z rešitvijo vprašanja nastanitve slovenskih beguncev, priča tudi to, da je bila že drugi dan nova seja komisije za ponovno poselitev Kočevske. Vendar na njej ni bilo Graziolija in so navzoči obravnavali osnutek že omenjenega razglasa z dne 28. januarja 1942 in postopek za reševanje prošenj za naselitev. Zastopnik Emone Natili je nasprotoval temu, da bi se komisija vmešavala v pristojnosti njegovega zavoda, npr. da bi določala cene in druge pogoje. Maseri pa je navedel prednostni red za naselitev: 1.

<sup>9</sup> Službeni list za Ljubljansko pokrajino 1942, št. 10, 4. 2. 1942, odločba visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino št. 9 o ustanovitvi naselitvene komisije za Kočevsko 21. 1. 1942.

<sup>10</sup> Slovenec 4. 2. 1942; ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, Graziolijev razglas 28. 1. 1942.

<sup>11</sup> ARS-II (INZ), visoki komisar za Ljubljansko pokrajino, f. 144-II, Infiltrazione clandestina di persone nel territorio della Provincia di Lubiana, 2. 3. 1942.

<sup>12</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1211, poročilo Maria Natilija v Rim 11. 11. 1941.

<sup>13</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1211, poročilo Maria Natilija v Rim 15. 11. 1941.

<sup>14</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, zapisnik 1. seje komisije za naselitev Kočevske 26. 1. 1942.

kmečki sinovi, 2. begunci in 3. poljedelski in gozdni delavci (t. i. kajzarji). Moseriju in tudi Natiliju je šlo tudi za to ali celo predvsem za to, da bi bili novi naseljenci zmožni obdelovati polja in opravljati gozdna dela, da se akcija ponovne poselitve Kočevske ne bi omejila na golo nastanitev beguncev v hišah preseljenih kočevskih Nemcev, polja pa bi ostala neobdelana. Komisija se je dogovorila, da je rok za vlaganje prošenj do 15. februarja 1942, pri čemer je upoštevala to, da je treba spomladi 1942 začeti s poljskimi opravili. Zato bo tudi takoj začela obravnavati že prispele prošnje.<sup>15</sup>

Zapisnikov o nadaljnjem delu Moserijeve komisije (še) nisem našel. Nisem (še) našel niti podatkov, koliko prošenj je prispelo do 15. februarja 1942, tj. do razpisanega roka za vlaganje prošenj. Vemo pa, da je Emona v drugi polovici februarja že začela naseljevati ljudi na Kočevskem. "Dne 23. februarja se je začelo nameščanje kmečkih družin v naše hiše," se začne poročilo iz Kočevja 4. marca 1942 in se nadaljuje: "Načrt nameščanja upošteva vse okraje in določeno število vasi, med njimi najoddaljenejšie od sedežev okrajev in zato bolj težavne za nadziranje. Gre za vasi, v katerih je bilo največ tatvin, kjer je bilo težko držati hiše zaprte, kjer so večino hiš obiskali tatovi in čestokrat odnesli kovinske dele kuhinj. Nalašč smo izbrali takšne vasi za nastanitev kmečkih družin, da bi tako vasi in hiše, ki jih naše osebje težko nadzira, naselili in onemogočili žalostne neprijetnosti." Dne 23. februarja so naseljevali Grčarice in Gotenico in v okraju Mozelj vas Livold, drugi dan so začeli naseljevati v okraju Stari Log vas Smuko in v okraju Kočevje vas Cvišlarji, tretji dan so naseljevali v okraju Koprivnik, 27. in 28. februarja pa v okraju Črnomelj vasi Poljane in Blatnik. To delo sta opravila zlasti profesorja Giovanni Basa iz Trsta in Francesco Saia iz Torina. Precej naseljencev ni hotelo vstopiti v dodeljeno jim hišo iz bojazni, da jim lahko Emona po mili volji zaračuna najemnino. In kdo so bili prvi naseljenci? "Večina tistih, ki so vzeli v posest naše hiše, so ljudje iz sosednjih vasi, kjer ni bilo preselitve. Še več, gre za družine, ki se žele okrečiti, ker imajo premalo zemlje, da bi se na njej lahko zaposlila cela družina. Zato, ker v Sloveniji dejansko še velja zakon o majoratu, pomeni, da drugorojeni nimajo pravice deliti očetovega posestva. Zato oni iščejo v naših hišah način, kako bi si ustvarili neodvisno podeželsko ognjišče. Zelo redki, skoraj nihče od priseljencev iz nemške Slovenije se ni pojavil v kraju, ki smo jim ga določili, čeprav smo jih povabili pisno." (Podčrtal T. F.) Poročilo navaja tudi to, da mnogo prosilcev skrbi, da bi jim Emona dala v najem le hišo in ne tudi obdelovalne zemlje in se

bodo vselili v hišo, ko jim bo Emona dodelila v najem tudi obdelovalno zemljo. Nekateri tudi niso hoteli podpisati začasnih pogodb, ker bi ta veljala le tri mesece. Emona še namreč ni pripravila pogojev za najem posestev, začasno najemnino za hiše pa je določila od 20 do 90 lir mesečno, pač glede na velikost in kakovost hiše. Poročilo tudi navaja, da za nekatere kraje ni bilo zanimanja, za nekatere pa preveč, npr. za Kočevske Poljane s 24 hišami celo 70 prosilcev in je le ena hiša ostala nenastanjena. Kot zveemo iz poročila, je bila Emona le pogojno zadovoljna z začetkom naseljevanja Kočevske:

"Če bi morda začeli delati v mirnejšem obdobju, bi bili uspehi boljši od doseženih. Vendarle, če upoštevamo neugodne pogoje, v katerih se nahajamo, nepretnost cest, politično neugodje, miselnost kmeta, ki je trmast glede hitrega sklepanja kakršnih koli pogodb, ker je navajen, da se cele dneve in tedne pogaja, preden sklene pogodbo, menimo, da smo dosegli uspeh, ki si ne zasluži omalovaževanja."<sup>16</sup>

Zadovoljen pa nikakor ni mogel biti visoki komisar Grazioli, ki je s ponovno poselitvijo Kočevske hotel rešiti težko vprašanje nastanitve beguncev. Iz podatkov, ki so nam na voljo, ni mogoče natančneje ugotoviti, kakšen je bil delež beguncev med naseljenci. Vendar iz poročil lahko razberemo, da ni bil velik. Treba je namreč razumeti, da večina beguncev ni bila kmečkega stanu, da sta jih nemški in madžarski okupator izgnala iz nacionalnopolitičnih razlogov in so upali, da se po vojni vrnejo domov.

Kako je potekalo nadaljnje naseljevanje na Kočevskem, zveemo iz desetih poročil<sup>17</sup>, ki kažejo takšno podobo:

Okraj "Emone"	Naseljenih družin									
	do 3.3.	do 13.3.	do 21.3.	do 28.3.	do 4.4.	do 11.4.	do 18.4.	do 25.4.	do 2.5.	
Kočevje	52	75	154	227	287	309	330	358	358	
Koč. Reka	43	61	97	118	133	133	137	159	159	
Mozelj	27	82	127	131	152	162	162	167	167	
Koprivnik	19	30	51	51	65	66	67	68	73	
Črmošnjice	-	-	51	145	238	260	303	352	363	
Stari Log	26	80	84	88	109	115	119	142	142	
Draga	-	-	-	-	42	48	84	84	84	
Črnomelj	23	32	-	-	-	-	-	-	-	
Skupaj	190	360	564	760	1026	1093	1202	1330	1346	

Od 2. do 16. maja se število naseljenih družin ni mnogo povečalo. Le v okraju Črmošnjice je bilo 7 družin več in je tako skupno število do 16.

<sup>15</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, zapisnik 2. seje komisije za nastanitev Kočevske 27. 1. 1942.

<sup>16</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, Kočevje 4. 3. 1942, Naseljevanje kmečkih družin v naše hiše.

<sup>17</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, poročila I-X, od 14. 3. do 16. 5. 1942 o nastanitvah v okraju Kočevje.

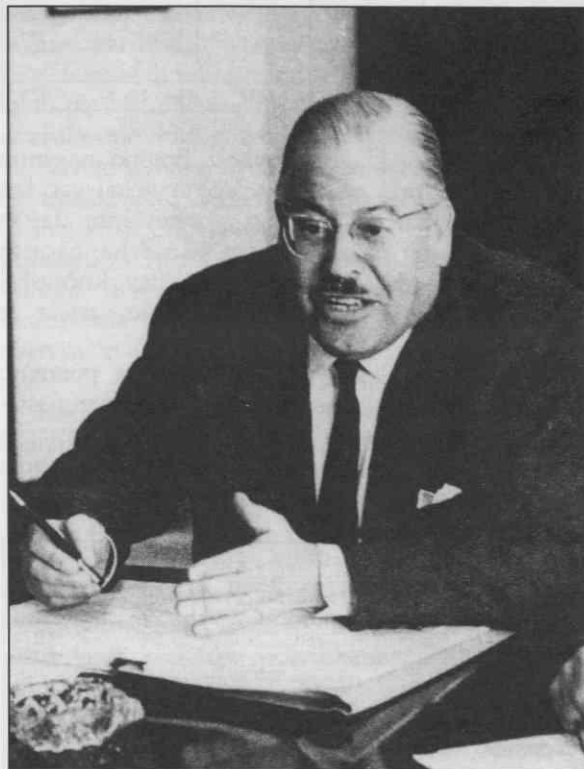
### maja 1942 naseljenih družin 1353.

Iz omenjenih poročil zvedemo, da se je največ družin (266) naselilo med 28. marcem in 4. aprilom in da se je v vsem tem času največ družin nastanilo v Emoninih okrajih Črmošnjice (370) in Kočevje (358), najmanj pa v okraju Koprivnik (79) in Draga (84).

V rednih poročilih Colombu in Moseriju, ki jih je bilo skupno deset, je Emona tožila o prepočasem ritmu naseljevanja. Upoštevala je namreč, da bi morali naseljenci opraviti spomladansko setev žitaric in sajenje krompirja. Tako že prvo poročilo 14. marca navaja: "Po vsem tem, kar smo že prikazali, sodimo, da naseljevanje družin nima tistega ritma, ki bi ga moralo imeti, predvsem zato, da bi družine prišle na kraj in bile pripravljene delati v času setve."<sup>18</sup> Podobno Emona navaja v svojem drugem poročilu: "Ritem naseljevanja je zato še vedno prepočasen, da bi bili pripravljeni do časa setve. (...) Naseljevanje je treba pospešiti v tem poslednjem ugodnem času, ki se ga lahko podaljša še do 10. aprila: vse ukrepe, ki jih spodbuja vlada, bi zato morali izvesti takoj."<sup>19</sup> Podobne ugotovitve so tudi v naslednjih poročilih.

Ko se je naseljevanje bližalo h koncu, je Moserijeva komisija na seji 2. maja 1942 ugotavljala, da je bilo vloženih več kot 2000 prošenj, podpisanih pogodb okoli 1300, medtem ko komisija ne pozna pravega števila naseljenih oseb in "pravijo, da jih je okoli 600 do 700." Nato je Moseri povedal: "Vprašanje ponovne poselitve Kočevske je težko tudi v normalnih časih in si lahko predstavljamo, kako je zapleteno in težko zaradi pomanjkanja mnogih stvari in zaradi nekaterih pogojev in razmer." Med ovirami, ki naj bi se okoli 23. februarja začele postavljati pred ponovno poselitev Kočevske, je Moseri navedel omejitve gibanja in prenos policijskih pristojnosti na vojsko. "Osebe, ki so vložile prošnje," je nadaljeval, "izvirajo večinoma iz razdvajanja družin (mlajši sinovi). Mislili smo, da bodo begunci predstavljali dobre elemente, ki imajo sredstva itd., pa je od njih zelo malo prošenj."<sup>20</sup> Vendarle je nekaj družin beguncev, ki so prišle z orodjem, zalogami itd., in so se že nastanile v vasicah pri Kočevju. Težave so se hitro pokazale do srede februarja, proti koncu marca pa so nastopili novi dogodki v zvezi s krajo živine in ko so uporniki prijeli in ustrelili italijanske funkcionarje EMONE." Nato je Moseri navajal probleme z živino - Emona je namreč od okoli 5.000 glav goveje živine nemških preseljencev dobila okoli 2700 glav,

nastanjenih v okoli 150 vaseh. Komisija je obravnavala še vprašanje najemniških pogodb in semen. Glede vpliva opravljene ponovne poselitve Kočevske na obdelovanje poljedelskih površin je komisija ugotavljala tole: "Prihajamo do sklepa, da bo dolina pri Kočevju oddana v najem in obdelana, medtem ko bo težavneje za druge bolj oddaljene vasice, ko npr. za Koprivnik, Stari Log, Kočevsko Reko nimamo nobenega prosilca." Kot kaže statistika, je tudi tam bilo nekaj prosilcev.<sup>21</sup>



*Dr. Aldo Samaritani, tehnični direktor Emona*

Če je res bilo samo od 600 do 700 družin, ki so se do 2. maja 1942 naselile na Kočevskem, pomeni, da je to bila približno polovica tistih, ki jim je Moserijeva komisija ugodno rešila prošnje in jim je Emona tudi odkazala hišo oziroma zemljo. Emona je po dolgi in hudi zimi, kakršna je res bila 1941-42, šele 25. aprila začela odkazovati obdelovalno zemljo naseljencem, za kar je uporabila 15 slovenskih zemljemercev.. "25. aprila smo dodelili 947 hektarov njivske površine, razdeljene na 338 kosov s povprečno velikostjo 2,5 ha vsakemu najemniku."

Do začetka maja je Emona sklenila 747 najemniških pogodb za 1186 ha, 66 a in 73 m<sup>2</sup> zemlje. Šlo je za okoli 40 ha njiv, že posejanih z žitaricami, okoli 660 ha je bilo treba še posejati,

<sup>18</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, 2. poročilo o naselitvi okraja Kočevje, 14. 3. 1942.

<sup>19</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, 2. poročilo o naselitvi okraja Kočevje, 22. 3. 1942.

<sup>20</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, zapisnik seje komisije za poselitve Kočevske 2. 5. 1942.

<sup>21</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, 7. poročilo o naselitvi okraja Kočevje, 2. 5. 1942.

okoli 343 ha je bilo travnikov, okoli 68 ha pašnikov in okoli 10 ha drugih površin. Po Emoninih okrajih so bile razmere takšne:<sup>22</sup>

Okraj	število naseljenih družin	število sklenjenih pogodb	p o v r š i n a ha a m <sup>2</sup>		
Kočevje-mesto	358	106	106	15	22
Kočevje-okolica	388	550	16	77	
Kočevska Reka	159	56	67	52	65
Mozelj	167	108	185	20	19
Koprivnik	73	11	51	79	13
Črmošnjice	363	25	24	00	00
Stari Log	142	53	151	82	77
Draga	84	-	-	-	-
Skupaj	1346	747	1186 ha	66 a	73

Na družino, ki je sklenila z Emono najemno pogodbo, je torej prišel povprečno nekaj več kot poldrugi hektar zemlje. Če upoštevamo, da so Nemci zapustili na Kočevskem 40.348 ha, 63 a in 64 m<sup>2</sup> zemlje, je ta ponovna poselitev Kočevske, vsaj kar se tiče obdelovalne zemlje, zajela le majhen del.

Da je Grazioliju spodletel poskus s ponovno poselitvijo Kočevske rešiti težko vprašanje nastanitve beguncev, kažejo tudi podatki iz 5. poročila Emone o naselitvi okraja Kočevje iz srede aprila 1942.<sup>23</sup> Takrat je bila podoba takšna:

Okraj	število podpisanih pogodb	število ugotovljenih družin	%	število poljedelcev	število drugih
Kočevje	309	280	90,6	270	10
Kočevska Reka	133	60	45,1	53	
Mozelj	162	90	55,5	61	29
Koprivnik	66	35	53,0	16	19
Črmošnjice	260	140	53,6	?	?
Stari Log	115	30	26,0	26	4
Draga	48	42	87,5	22	20
Skupaj	1033	677	60,9		

Sredi aprila 1942 je Emona tudi izračunala, koliko delovnih moči ima povprečno družina v posameznem okraju. Pri tem je upoštevala odraslega moškega kot celo (1) delovno moč, odraslo žensko kot 0,60 delovne moči in otroke med 14 in 18 leti kot 0,30 delovne moči. Podoba po okrajih je bila zelo različna: od povprečno 1,48 moči na družino v okraju Stari Log do 2,78 moči v okraju Črmošnjice.<sup>24</sup>

Do istega časa, tj. do 18. aprila, so od hiš, ki jih je Emona določila za nastanitev naseljencev, ti zasedli le del. Ta je bil različen po okrajih: v Ko-

čevju 75 %, Kočevski Reki 28%, Mozlju 50%, Koprivniku 24%, Črmošnjicah 60%, Starem Logu 40 % in Dragi 90 %.<sup>25</sup> V arhivskem fondu Emone se je ohranil pregled vasi in količin žita in krompirja, ki bi ga morali odrajtati zakupniki. Gre za 170 vasi v sedmih Emoninih okrajih in 381 q žita ter 493 q krompirja. Navedena je tudi višina zakupnine za vsako vas.

Nemški preseljenci so večino žitnega pridelka iz leta 1941 porabili, nekaj pa ga tudi odpeljali s seboj, tako kot precej živine (vsak preseljenec tretjino). Zaradi priprav na preselitev in zgodnje zime niso opravili jesenske setve. Zato je Emona za pomladansko setev, ki naj bi jo opravili novi naseljenci, potrebovala okoli 300 q koruze, 400 q fižola, 400 q ječmena in 250 q ovsa ter precej umetnih gnojil, npr. 300 q pepelkastega sulfata in 500 q kalcijevega nitrata.<sup>26</sup> Kljub temu da ponovna poselitev Kočevske ni potekala z želenim tempom, je pri pomladanski setvi primanjkovalo vsega potrebnega: "Povsod so začeli obdelovati zemljo, vendar je to težko zaradi pomanjkanja ali pičlosti semen, orodja, živine in denarja pri novih poljedelskih družinah," je poročala Emona.<sup>27</sup> Da bi olajšala delo naseljencev, je Emona proti koncu aprila na sedežih svojih okrajev priredila živinske semnje. Vendar je od 286 ponujenih glav živine prodala svojim najemnikom le 30 glav.<sup>28</sup>

Emona je razmeroma pozno, šele 24. marca 1942, razglasila pogoje za sklepanje zakupniških pogodb. Tisti, ki bodo vzeli v zakup manj kot dva hektara zemljišča, bodo poleg zakupnine v naravi za zemljišče morali odrajtati tudi najemnino za hišo, medtem ko bodo tisti, ki bodo vzeli v zakup več kot dva hektara zemljišča, dali samo zakupnino v naravi. Zakupnino v naravi pa je Emona določila samo za žito in krompir po hektaru njiv, in to različno za posamezne Emonine okraje, npr. za žito od 1,5, q do 6 q in za krompir od najmenj 1 q do največ 6,5 q. Največjo zakupnino je predvidela za kočevski okraj. V razglasu je tudi napovedala, da bo zakupnino za travnike in pašnike določila pozneje. Interesente je opozorila, naj pohitijo s prijavo, "ker je hiš samo omejeno število in je število prosilcev mnogo večje," naj prinesejo s seboj vse orodje sredstva in semena, naj si glede na svoje možnosti izberejo ustrezno posestvo, če želijo postati njegovi lastniki, in naj razmislijo, kje bi si lahko preskrbeli tudi izvenkmečko delo, ker se bodo aprila začela tudi velika gozdna dela.<sup>29</sup>

<sup>25</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, 6. poročilo o naselitvi okraja Kočevje, 20. 4. 1942.

<sup>26</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, pismo Emone kmetijskemu oddelku v.k. 24. 3. 1942.

<sup>27</sup> Glej op. 25!

<sup>28</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, 9. poročilo o naselitvi okraja Kočevje, 8. 5. 1942.

<sup>29</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, v. k. za Lj. p., f. 144, II

<sup>22</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, 8. poročilo o naselitvi okraja Kočevje, 5. 5. 1942.

<sup>23</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, 5. poročilo o naselitvi okraja Kočevje, 15. 4. 1942.

<sup>24</sup> Prav tam.

Štiri dni pred tem razglasom je nekdo, najbrž inženir Jože Suhadolnik, napisal študijo o kolonizaciji kočevskega območja. Povedal je, da poljedelci nimajo radi zakupniških odnosov, ker so stoletja navajeni delati na svoji zemlji. Izjemoma so pripravljene skleniti tudi zakupniško pogodbo, vendar za daljši rok. Na kočevskem pa takšen rok ne bi mogel biti krajši od pet let. Pisec je tudi načelno proti zakupništvu, ker favorizira gmotno šibke ljudi. "Kolonizacija, ki se opira izključno na socialno šibke ljudi kot zakupnike, ni možna, ker ti ne bi mogli gospodariti in bi s svojim nezadovoljstvom kaj hitro podlegli agitaciji, ki sloni na geslih socialnega radikalizma, ta pa že sedaj niso neznana kandidatom za čisto zakupništvo." Nato pisec navaja tisto, kar govori za nakup zemljišč in "mogočo trdno kolonizacijo vsega območja". Navaja: "Iz predloženih prijav se vidi, da je večina tistih, ki se zanimajo za nakup zemlje, iz sosednjih slovenskih občin." Svetuje prodajo zemljišč interesentom in na njihov pristanek na zložbo že ob nakupu. "Na ta način bi se lahko ponovno poselili tisti kraji, za katere je dovolj ali celo preveč interesentov. Ko pa bi bili ti utrjeni, bi se lahko našli interesenti tudi za odročne kraje, za katere jih danes primanjkuje."<sup>30</sup>

Kak mesec pozneje je nastala študija inženirja Jožeta Suhadolnika, ki so jo dobili tudi nekateri italijanski uradi in tudi glavno ravnateljstvo Emone v Rimu. V začetku se je Suhadolnik vprašal, zakaj je na Kočevskem toliko neobdelane zemlje in nato skušal pojasniti, zakaj ni ustrezne kolonizacije. Najprej je navedel terenske in klimatske razmere, slabo plodovitost zemlje, zaradi česar ima tamkajšnje poljedelstvo za cilj predvsem lastno vzdrževanje in prideluje večinoma krompir, koruzo in zelje. Nato je kritično ocenil delovanje Emone: "Njen aparat je bil že od začetka slabo organiziran, predvsem pa prepozno, zato ker je Emona prišla na teren, ko se je izseljevanje (Nemcev - op. T. F.) že začelo. Ob izseljevanju je bila največja skrb "Emone", da bi Nemci zapustili res toliko živine, kot je določala pogodba. Nemci so kmalu zvito ugotovili, da "Emona" nima na voljo dobro organiziranega aparata, sposobnega, da bi opravljal potreben nadzor, in so zamenjavali svoje živali. Ob njihovem izseljevanju često ni bil navzoč noben predstavnik "Emone" in so Nemci lahko vzeli iz svojih hiš tudi mnoge stvari, za katere po pogodbi niso imeli pravice. (...) V Kočevje so prihajali mnogi poljedelci, poizvedovali so in večina se je resno zanimala, da bi se naselila na Ko-

čevskem; imela je vse kakovosti in pogoje za kolonizacijo, samo da izjemoma ni imela denarja. Mnogi med njimi pa so imeli toliko denarja, da bi lahko takoj kupili posestvo. "Emona" pa je slabo razumela to veliko zanimanje in povpraševanje."

Suhadolnik je nato poleg mlahavega odnosa do interesentov kritiziral Emonino zamudo pri določanju cene za odkup posestev oziroma za zakupnino in časovno omejenost zakupniških odnosov, kar seveda povzroča negotovost interesentov. Navedel je, kaj bi Emona morala storiti, da bi uspela kolonizacija. Navedel je tudi, da so Nemci živeli razmeroma dobro, vendar ne toliko od poljedelstva, temveč predvsem od gozda in krošnjarijenja, imeli pa so tudi majhne družine, Emona pa interesentom ne nudi gozda.

"Vse te ugodne okoliščine so sedaj propadle. In če upoštevamo vse prej naštete nesrečne okoliščine, ki so pripeljale do tega, da ti kraji niso bili poseljeni že do pomladi, smemo skleniti, da bi "Emona" dosegla velik uspeh, če bi lahko do srede marca dala v zakup vse poljedelske hiše, kot je objavila v časnikih," se konča Suhadolčeva študija.<sup>31</sup>

Kočevski urad Emone pa se je že sredi februarja pritoževal svojemu glavnemu ravnatelju Gualdiju v Rim, da Moserijeva komisija ovira Emonina prizadevanja za ponovno poselitev Kočevske in za pravočasen začetek pomladanskih poljedelskih opravil. Kaže, da se mu je delo komisije zdelo prepočasno in preveč zapleteno. Komisija je namreč vsaj v začetku prošnje za poselitev pošiljala v preverjanje proslincev policijskemu ravnateljstvu - kvesturi v Ljubljani.<sup>32</sup>

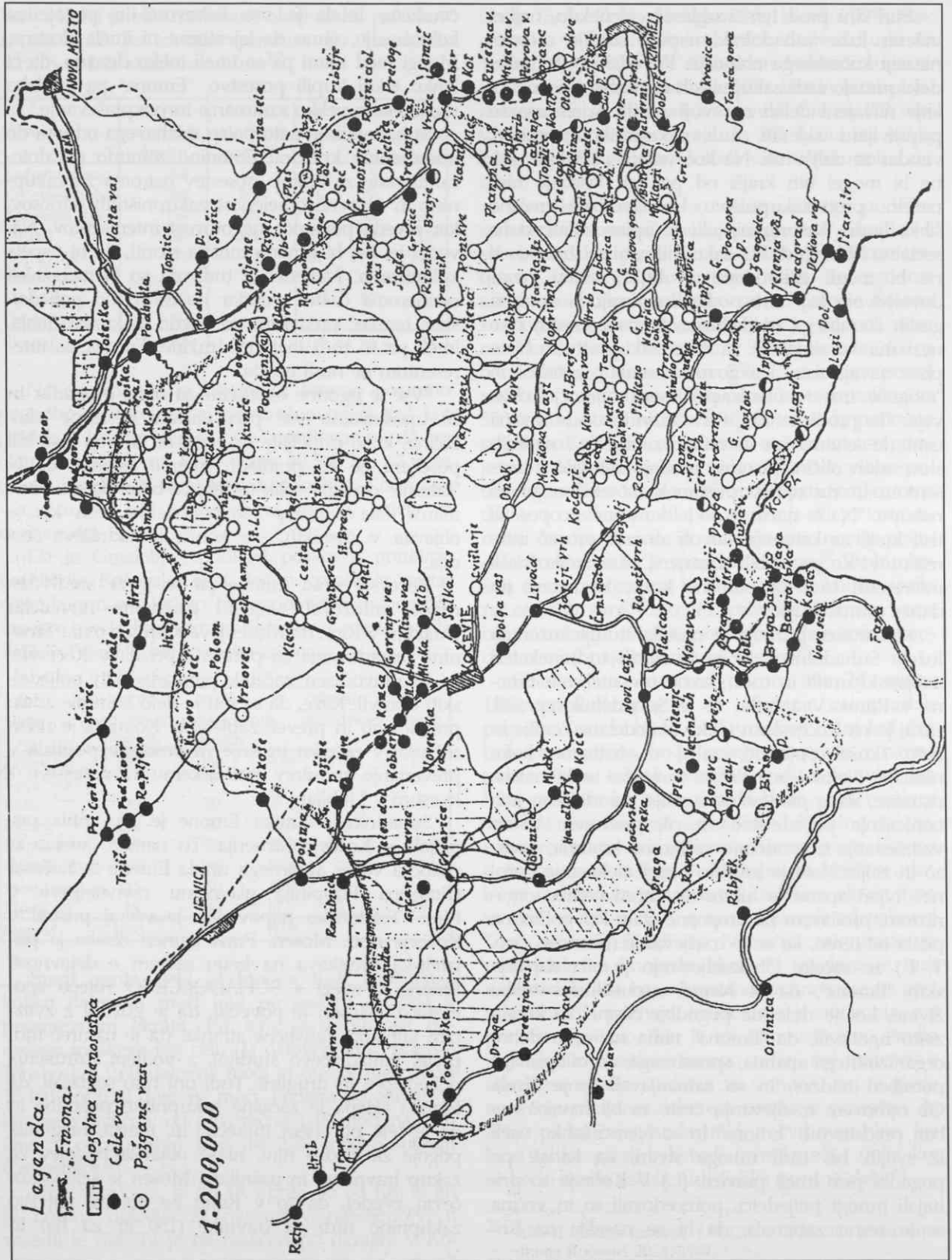
Suhadolčeva kritika Emone je 28. aprila pripeljala v Kočevje Moserija. To namreč zvezo iz poročila vodje agrarnega urada Emone iz Kočevja Giuseppa Puppinija glavnemu ravnateljstvu v Rim: "Telefonsko napovedan je včeraj prispel v Kočevje dott. Moseri. Pravi namen obiska je prijateljska preiskava na kraju samem o dejavnosti Emone v zvezi s SUHADOLČEVO rotečo spomenico." Moseri je povedal, da je govoril z zveznim tajnikom fašistične stranke (ta je namreč tudi prejel Suhadolčev študijo), z vodjem Združenja poljedelcev in drugimi. Tudi oni niso soglašali, da Emona sklepa lečasne zakupniške pogodbe in da je šele po enem mesecu, 16. marca, razglasila pogoje za zakup njiv, ni še objavila pogojev za zakup travnikov in pašnikov. Moseri je šele v Kočevju zvedel, da so v Rimu že določili najvišjo zakupnino tudi za travnike (150 lir za ha) in

ripopolamento delle terre lasciate dagli allogeni tedeschi; Slovenec 24. 3. 1942, Zopetna naselitev ozemlja, ki so ga zapustili Nemci.

<sup>30</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, Colonizzazione del territorio di Kočevje, 20. 3. 1942, 4 str.

<sup>31</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, Jože Suhadolc, Colonizzazione di Kočevje. 7 str., nedatirano. Slovenskega izvirnika (še) nisem našel.

<sup>32</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, Appunto per il direttore generale. Kočevje 16. 2. 1942.





pašnike (50 lir za ha). Moseri se je zavzel za njeno znižanje, ker to zahtevajo politične razmere.<sup>33</sup> Moserijev obisk Kočevja je namreč sodil v že precej spremenjene, za italijanskega okupatorja poslabšane razmere.

Že sredi ponovnega naseljevanja Kočevske so se tam začele nemirne razmere, ki so zbujele tudi vedno večjo vznemirjenost Emone. Po defenzivnem načrtu 11. armadnega zbora "Primavera", ki ga je konec januarja 1942 ukazalo izdelati poveljstvo 2. italijanske armade na Sušaku, so se manjše posadke italijanskih oboroženih sil v drugi polovici marca začele umikati v večje kraje in jih utrjevati.<sup>34</sup> Med večjimi kraji na Kočevskem je tako 20. marca izgubila svojo posadko tudi Draga. Ob ofenzivni dejavnosti enot 3. grupe partizanskih odredov Slovenije od konca aprila do druge polovice maja 1942 pa je na Kočevskem ostala le močna posadka v Kočevju. Najprej je namreč dejavnost Notranjskega partizanskega odreda konec aprila prisilila k umiku italijanske posadke južno od Kočevja (med Moravo in Kolpo), nato pa tudi zahodno (območje Kočevske Reke) in vzhodno od njega (Mozelj, Koprivnik, Stari Log). V drugi polovici maja je Dolenjski partizanski odred pregnal italijanske posadke iz doline med Dolenjskimi Toplicami in Črmošnjicami.<sup>35</sup>

Na partizanskem ozemlju je Emonino imetje postalo glavna oskrbovalna baza za naraščajoče partizanske enote. Vedno pogostejši so bili odgoni živine iz njenih hlevov (npr. v noči na 18. 3. na Smuki, v noči na 29. 3. v Dolgi vasi) in partizani so usmrtili nekaj Emoninih delavcev - sicer italijanskih fašistov (Walterja Vanninija, Giovannija Beza, Alda Dobrillo in Umberta Nana). V že omenjenem Puppinijevem poročilu v Rim 29. aprila beremo: "Naznanjamo, da se od včeraj (28. aprila) večina Emonine živine nahaja med našimi četami (Kočevje je najbolj izpostavljena točka) in slovenskimi in hrvaškimi uporniški tolpmi. Brez sleherne, tudi navidezne zaščite italijanskih posadk. Tudi danes bo prispela živina iz Starega Loga, Koprivnika in Kočevske Reke. To pa povečuje težavnost programa preskrbe s krmom, posebno še, če se bodo razmere še poslabšale in se bodo delavci upirali iti po krmom." Naznanil je prihod nekega živinorejskega strokovnjaka iz Rima in sklenil: "Zdi se ustrezno,

da bi se že zdaj čimbolj dogovorili za odvoz v Italijo in razdelitev več kot 1000 glav govedu."<sup>36</sup>

Tisti čas so se italijanske posadke umikale z območja med Kočevjem in Kolpo in poveljstvo 11. armadnega zbora v Ljubljani je 30. aprila razglasilo Kočevsko in še obrobno območje (Ribnica, Loški Potok) za cono "nenormalnih razmer". V nemirnih razmerah, ko je že konec marca umaknila svoje okrajne urade iz Mozlja, Starega Loga, Koprivnika in Kočevske Reke,<sup>37</sup> je Emona 2. maja napravila načrt za odvoz živine v Italijo, na Primorsko in Ljubljano. Skupno naj bi odpeljali s Kočevskega 1514 glav (939 v Italijo in na Primorsko in 577 v Ljubljano) in bi Emoni ostalo na Kočevskem le 223 glav, ne upoštevajoč 147 glav iz okrajev Draga in Črmošnjice, s katerima Emonin urad v Kočevju najbrž ni imel več neposrednega stika. Partizani so iz Emoninih hlevov odpeljali okoli 545 glav goveje živine.<sup>38</sup>

Nemirne razmere na Kočevskem so ohromile in nato prekinile tudi ponovno poselitev. Emona je v že omenjenem 8. poročilu o naseljevanju okraja Kočevje navedla: "Zanimivo je in koristno poudariti, da je z začetkom uporniškega gibanja (ki sovпада s prisiljenim umikom okrajev) upadlo število pogodb od več kot 200 na samo 67 tedensko. Toda potem je delo potekalo ohromljeno, zahvaljujoč osebju, ki je še delalo kljub ne majhnim nevarnostim, dokler ni bila od poslednjih dogodkov in nedavnih ukrepov ukinjena vsaka dejavnost." Navedla je tudi število odpovedi zakupnih pogodb, in to 33, največ iz okrajev Koprivnik (12) in Stari Log (11). Ko je navedla podatke o dotodanjem poteku ponovne poselitve, je zapisala: "Toda odredba 29. aprila označuje **nenormalne razmere**, glede varnosti, za razne cone Ljubljanske pokrajine, vključno z občinami Kočevska Reka, Stari Log, Ribnica itd. Tako cela cona Kočevske, v kateri se nahaja in deluje Emona. V tej coni se je **civilom prepovedano gibati iz kraja kraj tako podnevi kot ponoči s kakršnim koli motornim vozilom**. Ta prepoved grozi ohromiti vsakršno dejavnost Emone in zelo škodi njenim interesom, kolikor te nenormalne razmere ne bodo kmalu končane. (...) Ustavitev vsakršne poljedelske dejavnosti v teh dneh ima za posledico dejansko neuporabnost zemljišč za ciklus pomladanskih in letnih kultur. Nemožnosti setve sledi "in primis" hud udarec možnosti preskrbe cone in slednjič, tudi nemožnost, da bi zakupniki plačali Emoni pogodbeno zakupnino."<sup>39</sup>

<sup>33</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, Puppinijevo poročilo glavnemu ravnateljstvu Emone v Rim 29. 4. 1942.

<sup>34</sup> Tone Ferenc, Ljudska oblast na Slovenskem 1941-1945. 1. knjiga: Država v državi. Ljubljana 1987, str. 54-93 (dalje: Ferenc, Ljudska oblast, 1); isti: Fašisti brez krinke. Dokumenti 1941-1942. Maribor 1987, str. 86-87, dok. 50, 60, 64 in 65 (dalje: Ferenc, Fašisti brez krinke), italijanska izdaja La provincia "italiana" di Lubiana. Documenti 1941-1942. Udine 1994.

<sup>35</sup> Ferenc, Ljudska oblast, 1, str. 108-132 in 173-176; Ferenc, Fašisti brez krinke, dok. 71, 73 in 74.

<sup>36</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, Glej op. 33!

<sup>37</sup> ARS-II (INZ), pov. 11. arm. zbora, f. 661-III, program odvoza živine s Kočevskega, 2. 5. 1942.

<sup>38</sup> ARS-II (INZ), pov. XI. arm. zbora, f. 661/III, program odvoza živine iz Kočevske, 2. 5. 1942.

<sup>39</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, 8. poročilo o naseljevanju okraja Kočevje, 5. 5. 1942.

V naslednjem, 9. poročilu o naseljevanju okraja Kočevje je Emona že natančneje opredelila vzroke za odpovedi zakupa in k že omenjenim 33 odpovedim dodala: "Toda prej navedene odpovedi so tiste, ki smo jih dobili: vendar pa kaže, da je mnogo takih zakupnikov, ki sploh niso prišli v vas in niso vzeli posesti, niti hiše niti zemlje."<sup>40</sup> V poslednjem poročilu o naseljevanju okraja Kočevje iz srede maja Emona piše: "Politično-vojaške razmere se neprestano slabšajo: med Kočevjem in hrvaško mejo se je ustvarila manevrska cona med našimi grenadirji in uporniškiimi tolkami. Od častnikov, ki se vračajo iz velikih policijskih operacij, zvemo, da so vasi izpraznjene, živina oropana, polja neobdelana."<sup>41</sup>

Zavod "Emona" in italijanske civilne in vojaške oblasti so ugotavljale, da večina slovenskih ljudi, zaposlenih pri Emoni na Kočevskem (po nekem podatku jih je bilo okoli 200), sodeluje v narodno-osvobodilnem gibanju. Tako je okrajni glavar Giovanni Sigoreo 12. maja v Kočevju opozoril uslužbenca Emone, da ne smejo več trpeti ob sebi slovenskih ljudi, ki se gibljejo svobodno pod Emoninim plaščem. Tudi Emonini uslužbeni sami so ugotavljali, da razen okoli 80 družin zakupnikov, ki so pribežale v Kočevje, vsi drugi zakupniki hočeš nočeš sodelujejo s partizani.<sup>42</sup> Italijansko vodilno oseboje Emone je visoki komisar Grazzoli 21. maja "obdaril" z 20 brzostrelkami in 15 puškami z ustreznim strelivom.

K prekinitvi italijanskih prizadevanj za ponovno poselitev Kočevske je po svoje pripomogel tudi odlok izvršnega odbora Osvobodilne fronte slovenskega naroda 14. junija 1942 "o dodeljevanju in upravljanju zemlje izseljenih Kočevjarjev na osvobojenem slovenskem ozemlju." Ta je v prvem členu določil, da z zemljo izseljenih kočevskih Nemcev na osvobojenem slovenskem ozemlju razpolaga Osvobodilna fronta slovenskega naroda. V drugem členu daje to zemljo Slovincem v brezplačno uporabo. V tretjem členu napoveduje, da bo izvršni odbor OF postavil gospodarske komisije za določena območja. Za konkretne razmere je najbolj zanimiv četrti člen, ki pravi: "Kdor je doslej zemljo izseljenih Kočevjarjev na osvobojenem ozemlju prevzel pod kakršnim koli naslovom v obdelavo odnosno v uporabo (to je, se naselil na določenem posestvu ali obdelal kos zemlje, ne da bi se naselil itd.), temu se zemlja dodeli v brezplačno uporabo v prevzetem obsegu." Peti člen je določal, da bodo nedodeljeno zemljo upravljale gospodarske komisije po navodilih izvršnega

odbora OF.<sup>43</sup>

Kako so obdelovali Emonino zemljo na nekaterih območjih Kočevske pod partizansko upravo do velike italijanske ofenzive poleti in jeseni 1943, je že precej znanega.<sup>44</sup> Kaj je bilo s to zemljo pozneje, pa bo treba še raziskati.

Ko so Emonini uslužbeni ugotovili, da so jim nemirne razmere razbile ponovno poselitev Kočevske s slovenskimi zakupniki, so začeli razmišljati o kolonizaciji italijanskega življa. K temu jih je najbrž spodbudil prihod italijanske divizije "Macerata" na Kočevsko, ki je nato sodelovala v veliki vojaški ofenzivi poleti in jeseni 1942 in ostala skoraj leto dni na Kočevskem. Ker so nato pripeljali v Ljubljansko pokrajino še več vojaških enot, so Emonini uslužbeni lahko slutili, da se bliža hud vihar tudi za Kočevsko in izboljšanje razmer za italijanskega okupatorja.

Dne 9. junija je Giuseppe Medici iz glavnega ravnateljstva Emone v Rimu, najbrž na obisku v Ljubljani, napisal beležko za Puppinija. Ta se začne: "V tem obdobju postanka je treba pripraviti organski načrt o delu, ki ga je treba opraviti v prihodnosti. Naročil mu je, da kot vodja agrarne službe pripravi ustrezen kader za sklenitev zakupniških pogodb, da bi pridelovali semenski krumpir in lan. Do konca meseca naj pripravi program za pridelavo teh dveh kultur na Kočevskem."<sup>45</sup>

Puppini je 18. junija poročal ljubljanskemu uradu Emone: "Po redkih novicah, ki so do sedaj dospele iz kočevske cone, ki so jo zasedli uporniki, domnevamo, da je ta cona ponovno skoraj nenaseljena. Naravno je, da so mnogi ubiti ali še bodo ubiti in zelo mnogi bodo ob naši ponovni zasedbi zapustili Slovenijo, boječ se upravičene kazni, ker so hočeš nočeš sodelovali z upornimi tolkami.

S perspektivo ponovne zasedbe za nas zanimivega dela pokrajine in prihodnje obnove dela je treba misliti na ponovno poselitev Kočevske, ne glede na kakršen koli program agrarne krepitev, gozdnih del in zakupa ali prodaje zemlje. Zdi se **ustrezno in bilo bi potrebno, da bi pristojni organi zdaj začeli obravnavati vprašanje nove ponovne poselitve Kočevske**, proučujoč na podlagi vseh možnih elementov možnost ali nemožnost najti, za brzdanje upora, zadostno število družin za Kočevsko, brez katerih ni mogoče obdelovati zemlje, brez tega bi storili škodo prehrani, lahko sicer za Narod, toda težko za prehransko avtonomijo pokrajine, in ne bi izkoriščali gozdov, s čimer bi zelo škodili Narodu v vojni." Ko je opo-

<sup>40</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, 9. poročilo o naseljevanju okraja Kočevje, 8. 5. 1942.

<sup>41</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, 10. poročilo o naseljevanju okraja Kočevje, okoli 16. 5. 1942.

<sup>42</sup> Prav tam.

<sup>43</sup> Slovenski poročevalec, III-24, 16. 6. 1942, izdaja na osvobojenem ozemlju; Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 1941-1945, 2. knjiga, dok. 72.

<sup>44</sup> Ferenc, Ljudska oblast, 1, str. 327-332.

<sup>45</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, Appunto per il dott. Puppini 9. 6. 1942.

zoril na potrebo po hitrem reševanju tega vprašanja, je povedal: "Misli se samo na dejstvo, povsem možno, da bo resno vodena raziskava ugotovila, da ni mogoče ponovno poseliti Kočevske s slovenskimi družinami zaradi pomanjkanja njihovega števila, politike in agrara (to pa je **treba zelo upoštevati pri novi poselitvi**): treba je misliti na drugačno rešitev, ki vpleta vprašanja in navodila zelo visoke politike." Opozoril je, da mora v komisiji, ki se bo ukvarjala z vprašanjem ponovne poselitve Kočevske, obvezno sodelovati Emonin predstavnik.<sup>46</sup>

Ne vemo, ali je Puppini dobil na to pismo kakšen odgovor iz Rima ali Ljubljane. 30. junija je namreč že nekoliko nestrpen pisal glavnemu ravnateljstvu Emone v Rimu:

Problem ponovne poselitve Kočevske je temeljnega pomena in odločitev o njej je edini element, na katerem sme temeljiti "vsak program za operacije pri realizaciji dobrin in pri razvijanju jesenske setve (glej 5. stran pisma glavnega ravnateljstva 22. junija, št. 1211). Odločitev o slovenski ali italijanski ponovni poselitvi je torej za našo prihodnjo dejavnost enaka igli na busoli, brez katere ni mogoče pluti." Sviri pred predolgo razpravo o eni ali drugi kolonizaciji in predlaga pogovor o njej, ko bo upravni ravnatelj Aldo Samaritani kmalu pripotoval v Ljubljano. Do takrat naj bi zbrali tudi mnenja krajevnih oblasti.<sup>47</sup>

Ne vemo, ali so v Ljubljani res imeli sestanek o ponovni poselitvi Kočevske. Najbrž ga niso imeli, ker se je že čez štirinajst dni začela velika vojaška ofenziva in so bile omejene možnosti gibanja. 16. julija je namreč poveljstvo 11. armadnega zbora v Ljubljani s štirimi divizijami in tremi bojnimi skupinami začelo svojo veliko, skoraj štiri mesece trajajočo ofenzivo. Ta je najprej zajela Krim in Mokrec in nato območje med cesto Velike Lašče - Ribnica - Kočevje - Brod na Kolpi in rapalsko državno mejo. Ob Kolpi se je obrnila na sever in "očistila" Kočevski Rog in Suho krajino ter se ob nemško-italijanski meji obrnila na vzhod ter "prečesala" območje med njo in reko Krko. Sledile so faze ponovno v Kočevski Rog, Belo krajino, Pokolpje in Gorjance.<sup>48</sup>

Sest dni po začetku te ofenzive, 22. julija, je Puppini ponovno pisal v Rim. Pismo je začel ta-

kole: "V študiji za načrtovano italijansko kolonizacijo najbolj rodovitnih con Kočevske sem se znašel pred problemom celovite vključitve v zemljišča, ki so postala Emonina last, parcel, ki so last Slovencev ali Nemcev, ki so se izselili v Ameriko." Za primer je navedel primer Male Gore in za ponazoritev na karti z različnimi barvami označil parcele v različni lasti. Navedel je 56 ha, 34 a, 06 m<sup>2</sup> slovenskih zemljišč, 6 ha, 11 a, 02 m<sup>2</sup> zemljišč ameriških Nemcev in 151 ha, 87 a, 71 m<sup>2</sup> zemljišč Emone. "Ostane takorekoč območje okoli 150 hektarov za italijansko kolonizacijo, pri kateri se lahko izvleče okoli 15 posestev." Predlagal je, da bi povsod, kjer sta še slovenska in nemška posest, ustvarili eno ali več con za "izmenjavo" (zone "di permuta"). Izmenjava naj bi z odlokom visokega komisarja postala obvezna. "Cone za izmenjavo" naj bi postale potrebne le v primeru, "če bi trpeli sobivanje italijanskega in slovenskega prebivalstva v isti vasi". Za to naj bi uporabili enako zakonodajo, kot so jo v Italiji pri ustvarjanju območij za celovito izboljšanje zemlje ("Bonifica Integrale"). "Če se bo tukaj pokazala ta potreba, bo moral slovenski lastnik zemljo zamenjati ali prodati. In če je on bandit, jo bo morala Vlada zapleniti: to bi v zelo velikem številu primerov (glede na razširjenost komunističnega tolovajstva) olajšalo reševanje problema." Na koncu pisma je Puppini že prišel do sklepa, da "s conami za izmenjavo" ne bi mogli rešiti problema italijanske kolonizacije.<sup>49</sup>

Ko je glavno ravnateljstvo v Rimu prejelo to Puppinijevo študijo, mu je njen tehnični ravnatelj Aldo Samaritani 27. julija pisal: "Prejeli smo zanimivo študijo o vprašanju zložbe in italijanske kolonizacije ter smo pozorno proučili dokazilni primer vasi Mala Gora." Nato mu je povedal, da je primer ameriških Nemcev rešen z odredbo visokega komisarja št. 44, objavljeno v Službenem listu 57/42. Glede parcel, ki so slovenska last, sodi, da je to vprašanje treba reševati z upoštevanjem dveh pogledov - tehničnega in političnega. S tehničnega pogleda je nujna potreba po izmeni ali kakor koli z nakupom teh parcel, da bi izoblikovali sklenjena posestva. S političnega pogleda še ne morejo poznati navodil oblasti, na katera pa bo seveda vplival potek operacij. "Sledili bomo vprašanju s političnim pogledom za najboljšo rešitev." Na koncu je Samaritani zaprosil Puppinija, naj izdela študijo še za druge dokazilne primere, zlasti še za vasi, za katere lahko domneva, da bodo deloma ali popol-

<sup>46</sup> ARS, Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za Slovenijo (dalje: KUZOP), f. 16, Puppinijevo pismo ljubljanskemu uradu in glavnemu ravnateljstvu Emone v Rimu št. 2852, dne 18. 6. 1942.

<sup>47</sup> ARS, KUZOP, f. 16, Puppinijevo pismo glavnemu ravnateljstvu Emone št. 2938, dne 30. 6. 1942.

<sup>48</sup> Metod Mikuž, Italijanska ofanziva protiv narodno-oslobodilačke vojske Slovenije od 16 jula do 4 novembra 1942 godine. Vojnoistorijski glasnik 1/1950, str. 50-81; T. Ferenc, Ljudska oblast, 1, str. 387-530; isti: Fašisti brez krinke, dok. 87, 90, 91, 93 in 94.

<sup>49</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, ARS, KUZOP, f. 16, Puppinijevo pismo glavnemu ravnateljstvu Emone v Rim, št. 3065, dne 22.7.1942. Na katastrski mapi Male Gore je Puppini t.i. "coni za izmenjavo" določil na skrajnem severovzhodnem in skrajnem jugozahodnem delu katastrske občine.

noma porušene, pri čemer pa naj ne upošteva posestev ameriških Nemcev, naj jih smatra, da so že odkupljena.<sup>50</sup>

Samaritaniju v Rimu ni bilo treba dolgo čakati na Puppinijevo novo študijo o ponovni poselitvi Kočevske. V "študiji o ponovni poselitvi Slovenije in njenem gospodarstvu v prihodnosti", ki jo je napisal 28. julija, je Puppini najprej sodil, da ne gre ustanavljati "con za izmenjavo", temveč "kraje za izmenjavo". Za vzrok spremembe navaja tole: "Medtem ko bi se italijansko prebivalstvo lahko zbralo na boljši zemlji v kočevski dolini, bi se slovensko prebivalstvo moralo razseliti po vaseh, ki so glede bivanja in rodovitnosti zemlje manj privlačne za italijanske koloniste." Za Puppinija pa se problem razširi, kajti ravno v obmejne, bolj odročne, manj dostopne cone, ki pa so bogatejše z gozdovi, bi prišlo to nezanesljivo slovensko prebivalstvo, ki je lahek plen komunizma in nacionalizma. "Na srečo (v tem pogledu) so zaradi rušenj celih vasi, ki so jih storile italijanske enote, in to večinoma ravno tistih izpraznjenih vasi, ki so postale gnezda upornikov, in ker so ta rušenja šele na začetku in se bodo razširila na vse obdobje operacij, bo ostalo le malo za bivanje primernih krajev: navajajo, kot se predvideva, Kočevsko Reko Moravo, Koprivnik in ne verjamejo, da jih bo več."

Nato je Puppini navedel nekaj predvidenih dejstev, ko bo vojska končala svojo ofenzivo, in to:

"1. boj proti komunističnemu tolovajstvu vodi k izjemnemu razredčenju delovnih moči za poljedelstva in gozdna dela,

2. sistematično porušenje velikih in malih bivalnih središč pelje k potrebi, kjer se namerava ostati pri poljedelskem izkoriščanju mnogih con, po zgraditvi novih hiš kolonistov in to dalje k naložbam kapitala, popolnoma neprimerne z gospodarskimi možnostmi teh območij,

3. vedno bolj priznana potreba po italijanski ponovni poselitvi Slovenije, impornira, da bi to uresničili na boljši zemlji, ob najbolj dostopnih poteh in v najbolj sprejemljivih conah."

Puppini nato izraža domnevo, da se je glede na stanje katastra iz leta 1823 gozd zelo razširil. Vendar tega širjenja ne bi zadrževali ali ustavljali. Končno Puppini povdari:

"Gredoč od razloga do razloga, pridemo do enega samega sklepa: ohranjajoč cone z bolj rodovitnimi območji, po naravi in legah, ki bodo zaupane obdelavi italijanskega poljedelstva, ostane vse drugo ozemlje opuščeno ali preudarno prepuščeno gozdu.

Ljubljanska pokrajina ima danes svoj položaj v avtonomnem režimu, ki ga ne zna niti hoče ceniti,

in je zato precej možno, da ji bodo končno odvzete dovoljene prednosti, ki jih je Italija dala Sloveniji ob priključitvi. Torej bo Ljubljanska pokrajina lahko postala pokrajina Kraljevine Italije, čisto navadna provinca Kraljevine Italije. Kot taka in ker bo (kot srečna) obljudena z Italijani, mora priti v okvir splošnega gospodarstva Naroda, katerega del tvori.

Italija potrebuje žito, vendar ni zanesljivo, da lahko v Ljubljanski pokrajini upa na žitno gospodarstvo: Italija potrebuje les in Ljubljanska pokrajina je lahko predvsem usmerjena k temu dopolnilnemu gospodarstvu, za katerega predstavlja dobre agrarne in vremenske značilnosti.

Kot sklep, do koder se hoče omejiti ta poskus na kočevskem območju, na katerem deluje EMONA, je treba najboljša agrarna območja nameniti poselitvi Italijanov in vse drugo ozemlje prepustiti pametnemu gozdarstvu z ustvarjanjem velikih gozdnih kompleksov, ki bi mogli segati do hrvaške meje.<sup>51</sup>

Puppini je torej izključil vsako možnost ponovne poselitve Kočevske s slovenskimi ljudmi in predvidel razveljavljenje še tiste zelo skromne avtonomije, ki jo je Ljubljanska pokrajina dobila s kraljevim ukazom 3. maja 1941. Na Kočevsko sodijo torej samo še italijanski naseljenci. Tisti čas, ko se je Puppini ukvarjal s to možnostjo, so med Rimom, Sušakom (poveljstvom 2. italijanske armade) in Ljubljano izmenjali nekaj pisem o množičnem izgonu nekaj deset tisoč Slovencev. Vendar niso vedeli, kje naj jih v Italiji nastanijo.<sup>52</sup> Tri dni po Puppinijevi študiji je v Gorici 31. julija govoril Mussolini in grozil Slovincem z "neupogljivim zakonom Rima".<sup>53</sup> Za njim je to na sestanku s svojimi generali 2. avgusta v Kočevju ponovil general Mario Robotti.<sup>54</sup> Dne 4. oziroma 5. avgusta so Mussolinijeve grozilne besede objavili časniki.<sup>55</sup> V takšnem vzdušju je Puppini pohitel z izdelavo nove študije.

<sup>51</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, Appunto sul ripopolamento della Slovenia e la sua economia nel futuro, 28. 7. 1942, 4 str. Puppini je na zemljevidu za tri območja prikazal število Emoninih hiš, število hiš civilnih zakupnikov, število hiš v najemu vojske in število porušenihiš. Na območju Kočevske Reke je imela Emona v petih krajih 212 hiš, od tega so jih 40 imeli civilni zakupniki, 35 jih je imela v najemu vojska in 19 jih je bilo porušenihi. Na območju Kočevja je imela Emona v 16 krajih 540 hiš, od tega 226 civilni zakupniki, 14 v najemu vojska, 4 pa so bile porušene. V Koprivniku je imela Emona 54 hiš, od teh 22 civilni zakupniki, 2 v najemu vojska, 8 pa jih je bilo porušenihi. Seveda veljajo ta števila le za kraje, ki jih je označil Puppini in ne za druge.

<sup>52</sup> Ferenc, Fašisti brez krinke, dok. 79.

<sup>53</sup> Ferenc, Fašisti brez krinke, dok. 93.

<sup>54</sup> Ferenc, Fašisti brez krinke, dok. 94.

<sup>55</sup> Il Piccolo 4. 8. 1942 in Slovenec 5. 8. 1942.

<sup>50</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, Samaritanijevo pismo Puppiniju, št. 1351, dne 27. 7. 1942.

Dne 7. avgusta, ko je italijanska vojska v ofenzivi že dosegla Kolpo in požgala kar precej vasi, je Puppini napisal študijo Nova politična orientacija z ozirom na Slovenijo in nje posledice za gospodarsko delovanje družbe "Emona". Ko je navedel Mussolinijeve grožnje iz Gorice, je navedel: "Iz drugega, neposrednega in merodajnega vira se zdi, da se je Duce v svojem goriškem poročilu takole izrazil: **"Prišel je trenutek, ko ne smemo imeti več usmiljenja. Nisem naspnoten preselitvi vseh Slovencev ter ustvaritvi poleg politično-teritorialne meje še rase meje s preselitvijo italijanskih državljanov v Slovenijo."**

Po tretjem, prav tako merodajnem viru, je bilo določeno, **"da bodo Slovenijo naselili bivši bojevniki, vojni ranjenci ter rodbine padlih."**<sup>56</sup>

Ko je Puppini, ponovil "tri dejstva odločilne važnosti za bodoče smernice v Sloveniji" iz prejšnje študije, je povedal: "Glede prve točke ne obstajajo nikaki dvomi: poleg vojnih operacij ter tem sledečih pobojev upornikov se bo do skrajnosti pospešila deportacija vseh moških od 18. do 60. leta v koncentracijska taborišča; sledilo bo tudi interniranje žensk. Zdi se, da so v tem pogledu že izdani točni ukazi.

V osvetlitev druge točke smo po nabranih in kolikor mogoče kontroliranih vesteh sestavili situacijski načrt, ki ga prilagamo: vasi, označene z rdečim križem, ne obstajajo več, ali pa samo v prav majhni meri; za skupino severno od Kočevske Reke (Handlerji, Koče, Mlaka) je skoraj zanesljivo, da bo razrušena. Predvsem pa je treba poudariti, da se je delovanje naših oboroženih sil omejilo na zahodne predele province, ker se za sedaj ni izvršila nobena operacija vzhodno od modre črte, ki je označena na karti (Onek in Mačkovec je razušilo topništvo). V Koprivniku je še slovenska republika, v Starem Logu komanda slovenske Osvobodilne fronte. Ko se bo začel napad na ta ozemlja, se bo pričelo tudi z uničevanjem vasi v teh predelih."<sup>57</sup>

Nato je Puppini ponovno, tokrat tudi na karti, ki je pa (še) nisem našel, prikazal poljedelsko-gozdarske spremembe kočevske okolice med leti 1823 in 1942, ki so bile zanj presenetljive glede agre-

sivnosti gozda, in povedal, da so takšen zemljevid izdelali že za vso Kočevsko. Nato je napovedal:

"Z nestankom človeka ter uničenjem vasi se bo te zemlje polastil gozd, ker mu pravzaprav pripada po naravni ter gospodarski nujnosti.

Kakor je bilo v predhodnem poročilu omejeno, **Italiji** ne bi bilo niti možno in koristno ta pojav zadrževati ali zaustaviti: naselitev Slovenije z italijanskim življem bo imela svoj pomen kot rimska kolonija, t.j. kot rasna postojanka na zavojevanem ozemlju. Zato bo ta dotok italijanske krvi zelo omejen ter bodo italijanski delovni sili dodeljena le najboljša (natančneje: manj revna) posestva Slovenije. Bila bi pač nenavadna nagrada za bivšega bojevnika, če bi ga poslali z njegovo rodbino v Inlauf ali na Smuko."

Ko je nato Puppini napovedal, da bo vse drugo območje prepuščeno še večjemu širjenju gozda in razdelitvi Emonine posesti v "delniške komplekse velike površine" (3 do 5 tisoč ha), je navedel podatek, da območje, ki je določeno za naselitev Italijanov, obsega okoli 2200 ha (1200 ha njiv, 550 ha travnikov in 450 ha pašnikov) in bo nanj mogoče naseliti okoli 110 italijanskih družin; vsaka naj bi imela okoli 25 ha zemlje (ob njivah, travnikih in pašnikih tudi 5 ha gozda). Ko je izračunal, da bi naj imela vsaka družina povprečno tri moške in tri ženske delovne moči, in da bi njeni dohodki znašali okoli 50.716 lir na leto, je ponovno poudaril, **"da predstavlja teh 111 posestev le zadnji (malopomemben) odrastek celote italijanske kolonizacije v Sloveniji"**.

Prav na koncu je Puppini svojo študijo povzel v tri sklepe:

a) ozemlje, ki se odstopi zavodu za naselitev,

b) gozdovi ter predeli za pogozditev, ki se prodajajo podjetjem ali privatnikom v velikih deležih: ta prodaja se lahko izvede po izkoriščanju glasom že veljavnih pogodb ("SAICI" in "Foresta")<sup>58</sup>, izvede pa se lahko veljavno tudi še pred izkoriščanjem gozdov v obliki, ki naj bi zagotavljala kupcu spoštovanje podpisanih pogodb;

c) morebitna poljedelska zemljišča naj se prodajo privatnikom.<sup>59</sup>

Kot zvemo iz Puppinijeve študije, naj bi bila italijanska kolonija na Kočevskem samo južni odrastek neke večje italijanske kolonije v Ljubljanski pokrajini. Da ni bila poselitev Kočevske samo

<sup>56</sup> O vskladitvi rasnih mej s političnimi mejami in o kolonizaciji Italijanov uradni zapisnik Mussolinijevega sestanka v Gorici 31. 7. 1942 sicer ne govori, je pa te Mussolinijeve besede navedel general Robotti v Kočevju 2. avgusta 1942 (glej Ferenc, Fašisti brez krinke, dok. 94.). Puppini jih je torej zvedel od vojakov, navzočih na Robbotijevem sestanku v Kočevju.

<sup>57</sup> Italijanska vojska je ofenzivno operacijo na Kočevskem vzhodno od ceste Ribnica - Kočevje - Brod na Kolpi izvedla med 14. in 23. avgustom 1942. Glej Ferenc, Ljudska oblast, 1, str. 426-461, isti, Fašisti brez krinke, dok. 87.

<sup>58</sup> Italijanski podjetji iz Torvisose in Genove, ki sta z Emono sklenili pogodbi za izkoriščanje gozda.

<sup>59</sup> ARS, KUZOP, f. 16, ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, Giuseppe Puppini: Il nuovo orientamento politico verso la Slovenia nei suoi riflessi sull'attività economica dell'Emona, 9 strani; slovenski prevod iz septembra 1943 v ARS-II (INZ), IOOF, f. 495-II, 6 str. Glej tudi op. 68 in 69! Glej tudi Branko Korošec, Usoda kočevske zemlje med vojno. Obzornik 1983, št. 11, str. 780-785 in št. 12, str. 860-867.

Puppinijeva skrb, kaže še neki drugi vir. Gre za izdelek Emoninega vodje prodajne službe inženirja Francesca Inghillerija iz Ljubljane Predlog za študijo o priselitvi regionalnih in etničnih jeder, predvsem iz Istre in Severne Benečije z dne 4. julija 1942. Skličujoč se na svojo prejšnjo študijo o izdelavi ankete o gospodarskih podatkih Kočevske,<sup>60</sup> je ponovil "določeno pesimistično predvidevanje glede možnosti demografskega nasičenja teh con s širjenjem obstoječega jedra ali s priselitvijo." Sodil je, da bi bila koristna demografska obnova cone in krajev bivših Kočevarjev z družinskimi jedri, ki bi bila podobna glede na izvor in etnični rod. Demografsko obnovo bi lahko izpeljali s Slovenci iz istega, tj. kočevskega okraja, ali pa "s priselitvijo sorodnih etničnih jeder, kot so Slovenci - Italijani iz tržaške in goriške pokrajine in iz podgorskega pasu Furlanije. Opozarja, da ne bi smeli imeti pomislekov glede Istranov, ki so še v Italiji ali pa so bili že v času Jugoslavije v Ljubljanski pokrajini, razen seveda protifašističnih beguncev. "Če v Ljubljanski pokrajini ne bo mogoče dobiti ljudi, ustreznih za ponovno poselitev ali za podeželsko demografsko nasičenje, ne bi smeli dobiti drugih kot iz sorodnih skupin, ki živijo v Italiji in so že stremeli po rodovitni zemlji Slovenije (opravljena primerjava s kraškimi conami Goriške in Istre) in ki bodo tu našli življenjske in klimatske razmere, podobne tistim, v katerih so živeli preje".<sup>61</sup>

Da je bilo poleti 1942 pri italijanskih ljudeh v Ljubljanski pokrajini res sovražno vzdušje do Slovencev, priča tudi predlog visokega komisarja Grazioliya 24. avgusta notranjemu ministrstvu za izgon Slovencev in naselitev Italijanov. Ta se glasi: "Za nadomestitev slovenskega prebivalstva z italijanskim prebivalstvom je treba določiti: 1) kam je treba preseliti slovensko prebivalstvo; 2) kje je treba vzeti ustrezno italijansko prebivalstvo, pri čemer je treba upoštevati, da je najprimernejše severno in centralno; 3) če se predvsem namerava "italijanizirati" obmejni pas, je treba določiti njegovo globino (20 do 30 kilometrov); 4) ali se name-rava preseliti vse slovensko prebivalstvo. V tem primeru bi bilo treba primerno začeti v slovenski coni, ki sega čez staro mejo." Vendar je že sam Grazioli dvomil, da bi ta program lahko začeli uresničevati v vojnih razmerah.<sup>62</sup>

Puppini je predvideval pravilno, da bo italijanska vojska v ofenzivi porušila mnogo vasi. Zlasti

so zgorele vse odročne vasi, iz katerih so se odselili vsi kočevski Nemci in v katerih ni živelo večje število Slovencev. Iz obsežnega poročila Emone z dne 18. junija 1943 zvezmo tudi o tem: "Medtem sta partizanska akcija in odgovor naših čet povzročila zelo hude posledice za Emonino imetje in za delovne možnosti:

a) cele vasi so razrušene ali hudo poškodovane; po nedavnem štetju, ki so ga opravile vojaške oblasti, so 21. aprila t. l. v 57 vaseh naštele 786 porušenih in 561 poškodovanih Emoninih hiš; ne motimo se, če sodimo, da je porušenih ali neuporabnih več kot polovica podeželskih hiš;<sup>63</sup>

b) goveja živina je popolnoma razkrojena: 545 glav so pokradli uporniki, 614 glav so odpeljali v rešitev v Italijo, ostanek so odpeljali na dogone v pokrajini in prodali;

c) del zakupnikov, ki so začeli s pomladnimi deli, so prijeli uporniki, del pa jih je ubitih ali interniranih; območja so izpraznjena, pridelek skoraj popolnoma uničen; izgubljenih okoli 1.900.000 členov zakupa;

d) gozdna dela, ki bi po prizadevanjih EMONE s sodelovanjem dveh koncesijskih družb, tj. SAICI (Societa Anonima Agricola Industriale per la Produzione Italiana di Cellulosa) iz Torviscose in družba "Foresta" iz Genove, morala zagotoviti okoli 200.000 m<sup>3</sup> lesa, so se omejila na poslednje mesece in na posek le 20.000 m<sup>3</sup>."

Glede ponovne poselitve poročilo sodi:

"Prevladujoče načelo v Sloveniji za obdelavo zemlje je mala posest: vsak program za ponovno poselitev mora temeljiti na tej predpostavki.

Toda za nakup imetja so potrebna finančna sredstva in na drugi strani je za njeno uživanje treba zagotoviti mirno posest zemlje in miren potek dela.

<sup>60</sup> Gre najbrž za t.i. planimetrijo, ki so jo izdelali v po-veljstvu pehotne divizije "Macerata" v Kočevju spomladi 1943 in je v ARS-II (INZ), pov. 11. arm. zbora, f. 819, Planimetria delle località occupate dalla df. Macerata (allegati al foglio 807 del 21-III-43 dal Btg. misto genio). Glej tudi Mitja Ferenc, Kočevska izgubljena dediščina kočevskih Nemcev. Ljubljana 1993, str. 67. Računamo, da je bilo od okoli 178 vasi, v katerih so prej živeli kočevski Nemci, porušenih ali požganih okoli 100 vasi. Glavno ravnateljstvo Emone v Rimu je že 5. oktobra 1942 obširno poročalo ministrstvu za finance o veliki škodi, ki jo je utrpela Emona zaradi dogodkov spomladi in poleti 1942. Na strani 18 navaja tudi "ustavitev operacije ponovne poselitve" in pravi: "Zaradi nemožnosti dohoda v kraje, ni mogoče opraviti novih dodelitev zemlje. S koloni, ki smo jih že namestili na posestva, smo izgubili vse stike. Večinoma so pod nadzorstvom upornikov." (ARS-II (INZ), Emona f. 1234, poročilo glav. ravnat. Emone 5. 10. 1942) To pomeni, da velika italijanska ofenziva ni nič olajšala Emoninega položaja.

<sup>60</sup> Relazione dell avv. Inghilleri sui criteri per lo studio particolare dell' economia di centri urbani e zone agricole; nedatirano poročilo v ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, 5 str.

<sup>61</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, Francesco Inghilleri: Proposta di studio per una immigrazione di nuclei regionali ed etnici, in prevalenza dall' Istria ed alto Veneto, 4. 7. 1942, 3 str.

<sup>62</sup> Ferenc, Fašisti brez krinke, dok. 99.



*Pogled v Kočevje pozimi 1941/42*

Naše prepričanje, ki je utemeljeno, je takšno:

a) pripeljati v cono ljudi, ki so doma iz Štajerskega in Koroškega, posebno tiste, ki so tam imeli zemljiško posest, in opraviti natančno izbiro ter pri njej uporabiti duhovščino, ki je, kljub redkim izjemam, pokazala duh sodelovanja z Italijo, posebno v protikomunističnem boju;

b) s tako izbranimi družinami postopoma ponovno poseliti vasi, ki še nudijo pogoje za stanovanja, začeni s tistimi, ki so že tam ali so zelo blizu sedanjim postojankam, in nato postopoma polkrožno proti obrobju;

c) zavezati vsako družino ali skupino družin, da preskrbi človeka ali ljudi za ustanovitev posadke Prostovoljne protikomunistične milice (bele garde), vključene v majhen oddelek karabinerjev, čnosrajčnikov ali vojakov za trdno zagotovitev varnosti.<sup>64</sup>

Tisti čas se je s ponovno poselitvijo Kočevske ponovno ukvarjal Puppini. Dne 10. junija 1943 je poročal v Rim o "ponovni poselitvi kočevske cone" in povedal, da se za to zelo zanimata dva visoka častnika fašistične milice, in to konzul Giovanni Rocca za cono Morava - Kočevska Reka (bil je

poveljnik 2. legije črnih srjaj v Moravi) itd. ter konzul Gardini za cono Stara Cerkev in obrobne vasi; zanima se tudi politični tajnik fašistične stranke "in mnoge druge osebe." Vsak pa ima svoja navodila in svoje zamisli za izvedbo. Kot je že omenil v svojem 2. poročilu o agrarni dejavnosti, gre za preselitev družin iz Emoninih požganih vasi. Za to uslugo sta za svoje ljudi zaprosila tudi župan iz Ambrusa in politični tajnik iz Velikih Lašč. Tako preseljenim družinam naj bi za eno agrarno leto dali zastoj v uporabo poleg hiše za prehrano družine tudi nekaj njiv, travnik in sadovnjak. Sodi, da bi takšna ponovna poselitev imela ugodne posledice za poljedelsko in gozdno dejavnost, je končal svoje pismo Puppini.<sup>65</sup>

Na ta predlog je Puppiniju odgovoril ljubljanski urad Emone. Najprej se je dotaknil vprašanja ponovne poselitve. Zdelo se mu je neprimerno, da bi se ob takšnem stanju hiš, ukvarjali z daljnosežnimi načelnimi programi. Pač pa je Puppiniju dovolil: 1) da v kočevski dolini zadrži neko število hiš v raznih vaseh za prodajo, ker bo zanje lažje najti kupce, ki imajo kapital za naložbe; 2) pri-

<sup>64</sup> ARS, KUZOP, f. 16, poročilo Emone 18. 6. 1943, 18 str.

<sup>65</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1216, Puppinijevo poročilo št. 1472, dne 10. 6. 1943.

dobiti neko število družin v conah, ki mejijo na kmečko posest, da se bodo tam ukvarjale s poljedelstvom; 3) zagotoviti prihod družin v bolj nevšečne cone, ki bodo delovna sila za gozdna dela in se bodo občasno lahko pečala tudi s poljedelstvom. Poudaril pa je, da je Emona sama oškodovanka in zato ne more nuditi zastojnih uslug pogorelcem.<sup>66</sup>

Čez štiri dni, 23. junija, je ljubljanski urad Emone v zvezi s ponovno poselitvijo Kočevske pisal glavnemu ravnateljstvu v Rim o "zanimivem poskusu zakupne pogodbe." Pismo je napisal V. (najbrž Luigi Vicentini, vodja upravne službe):

"Tukaj sem se včeraj skupaj z dott. Puppinijem srečal z organizatorjem mladine Salezijancev, odločnim salezijanskim očetom, ki mu je pri srcu priprava nekaterih taborov za poljedelska dela študentov, njihovih kolegov in kongregacij, tako da bi ob dela prostih dneh imeli študijske tečaje.

Ponudila sva, da bomo ustanovili prvi tabor v vasi Gorenje. Jedro bo tvorilo trideset študentov, ki bodo delali pod vodstvom deseterja, skupino bo vodil kaplan, tehnično vodstvo dela bo imelo naše osebje, ki bo tudi beležilo delovne ure za štirinajstdnevno plačilo. Študentje bodo iz poljedelskih družin in zato lahko predvidevamo, da so večji poljedelskih del. Poskrbeli bomo za najemnino odvišnih hiš po ceni 40 lir mesečno. Iz naših skladišč bomo nabavili žimnice in dali v uporabo potrebne lesene zložljive postelje.

Poveljstva v Kočevju vidijo zadevo koristno tudi zato, ker bodo tako ustanovljeno jedro ob priložnosti pretvorili v belo gardo.

Računamo, da bomo po ustanovitvi tega prvega agrarnega tabora ustanovili še druge v kočevski coni."<sup>67</sup>

Kaže, da so študentski tabor v Gorenjem res ustanovili. Dne 22. julija je namreč Puppini v svojem 3. poročilu o agrarni dejavnosti na Kočevskem zapisal: "Vprašanje delovne sile smo rešili bodisi z delom črnih srajc, ki imajo zasedeno cono, bodisi z ustanovitvijo slovenskih univerzitetnih študentov v vasi Gorenje." Iz pregleda razmestitve črnosrajčniških enot na Kočevskem se vidi, da so imele tudi 4 t.i. agrarne posadke (Mlaka, Gorenje, Konča vas in Mahovnik).

Kmalu se je približal padec fašizma v Italiji 25. julija in nato 8. septembra brezpogojna vdaja italijanskih oboroženih sil. Kaj se je dogajalo po slednjem datumu pri Emoninem kočevskem uradu, zvemo iz dnevnika njegovega uslužbenca Maria Mariottija.

Dne 8. septembra ob enajstih zvečer jim je ljubljanski urad svetoval "odhod vsega italijanskega osebja z železnico v Ljubljano." Drugi dan jim je sporočil pisno: "Zaradi dogodkov, ki so se zgodili v Italiji, smo prisiljeni ustaviti vsakršno dejavnost v Ljubljanski pokrajini." Po celonočni mrzlični pripravi na odhod so zjutraj zvedeli, vlaki ne vozijo zaradi pretrgane proge, zato so se odločili, da se umaknejo iz Kočevja skupaj z vojsko. Ob pol dveh popoldne so se z dvema avtomobiloma odpravili proti Ribnici. Vendar so se morali ustaviti še pred Dolenjo vasjo, kjer so jim razoroženi karabinerji iz te vasi povedali, da partizani v Dolenji vasi zahtevajo razorožitev. To pa je polkovnik, ki je vodil kočevsko kolono, odklonil. Zato se je okoli šestih zvečer začel boj, ki je trajal do štirih zjutraj. Partizani so začeli razoroževati vojake, ki so nato odhajali proti Dolenji vasi in dalje proti Ribnici. Ker je bila cesta proti Ribnici razrušena, so se Emonini uslužbeneci z avtomobiloma napotili proti Gotenici, vendar so jim partizani kmalu odvzeli avtomobila. Mariotti se je odločil, da se vrne v Kočevje in sta se mu pridružila Ferruccio Bernacchia in Giovanni Cossalter. Dne 11. septembra ob enajstih dopoldne so odšli peš v Kočevje, kamor so prispeli ob dveh popoldne. Kaže, da so bili edini italijanski uslužbeneci Emone v Kočevju. Tam jih je uslužbenec SAICI in aktivist OF Piščanec vključil v delo.

Mariotti je 16. septembra vpisal v svoj dnevnik: "Meni so zaupali, da rešujem in zbiram dokumente Emone, predvsem najpomembnejše." 18. septembra pa je zapisal tole: "V tem obdobju so na nekem sestanku, ki ga je priredilo partizansko poveljstvo, prebirali dokument dott. Puppinija, ki obravnava kolonizacijo Slovenije."<sup>68</sup>

Šlo je za Puppinijev načrt z dne 7. avgusta 1942. Seveda je zbudil veliko zanimanje in so ga v Kočevju tudi prevedli v slovenščino. Dne 9. oktobra sta terenski in okrožni odbor OF tri izvode prevoda poslala izvršnemu odboru OF.<sup>69</sup> Ne vemo, ali so v izvršnem odboru OF kaj obravnavali prispeli prevod Puppinijevega načrta. Naj-

<sup>66</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1232, Dnevnik Mariottija septembra in oktobra 1943.

<sup>69</sup> ARS-II (INZ), IOOF, f. 435-II, pismo TOOF in OOOF Kočevje 9. 10. 1943 s priloženimi 3 izvodi slovenskega prevoda Puppinijevega načrta 7. 8. 1942. Dne 20. oktobra 1943 se je oglasil tudi odsek za narodno vzgojo in prosveto v upravni komisiji za osvobodeno slovensko ozemlje, ki ga je vodil Jožko Zemljak, s pismom "kulturnemu referentu" (?): "Tov. P. (Ivo Pirkovič - op. T. F.), ki ima na skrbi pregled vsega arhiva, kar ga je ostalo po italijanskih oblasteh, nam sporoča: "V Kočevju so civilne oblasti pridržale baje (!) neke načrte o preseljevanju Slovencev." Ako vam je mogoče ugotoviti resničnost te sumnje, pošljite na naš odsek ali vse zadevajoče gradivo oziroma akte ali nam napravite vsaj prepise. Ako pa sumnja ni resnična, nam sporočite tudi to." (Prav tam)

<sup>66</sup> ARS-II (INZ), Emona, pismo urada Emone iz Ljubljane Puppiniju 19. 6. 1943.

<sup>67</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1226, pismo ljubljanskega urada Emone glavnemu ravnateljstvu v Rimu, št. 2437, dne 23. 6. 1943.



brž ga niti niso utegnili. 22. in 23. oktobra so se partizani umaknili iz Kočevja pred nemško vojsko, ki je v ofenzivi "Prelom oblakov" (Wolkenbruch) prodirala od Broda na Kolpi na sever.<sup>70</sup> Dne 24. oktobra je nemška vojska (44. grenadirska divizija "Hoch- und Deutschmeister") prodrla v Kočevje, vzpostavila policijsko-domobransko postojanko. Nemška vojska in policija sta 1. novembra 1943 postavili novega župana profesorja Franca Uršiča in Rupnikova pokrajinska uprava nato slovensko okrajno glavarstvo. Uršič je za komisarja Emone imenoval kočevskega Nemca dr. Karla Tschinkla. Ta pa se je po partizanskem napadu na Kočevje, ki je bil od 9. do 12. decembra 1943, dne 18. decembra umaknil v Ljubljano in izjavil, da se ne misli več vrniti v Kočevje. 7. januarja 1944 sta Tschinkl in Mariotti v Ljubljani Mariu Natiliju poročala o dogajanju v Kočevju pod partizansko zasedbo in po njej do partizanskega napada na Kočevje. Tudi tedaj je Mariotti povedal: "Partizani so našli načrt dott. Puppinija za kolonizacijo Slovenije in ga je partizanski vodja bral na sestanku. Pripovedovali so, da načrt predvideva ponovno poselitev Slovenije z italijanskimi ljudmi po deportaciji Slovencev. (...) Ko so se partizani umikali, niso nameravali uničiti našega arhiva. Urad je ostal nedotaknjen."<sup>71</sup>

Policijsko-domobranske postojanke v Kočevju nekaj partizanskih napadov ni moglo pregnati. Bila pa je zelo osamljena, saj do 19. marca 1944, ko so domobranci vzpostavili svojo postojanko v Ribnici, vse do Velikih Lašč ni bilo nobene postojanke. Zato se je vse Emonino gospodarjenje do konca nemško-domobranske zasedbe 3. maja 1945 omejevalo na mesto Kočevje in najbližjo okolico.

Dne 10. novembra 1943 je dr. Friedrich Rainer kot vrhovni komisar za operacijsko cono "Jadransko primorje", v katero je sodila tudi Ljubljanska pokrajina, v ustnem pogovoru dovolil nemškemu pooblaščenca za preselitev dr. Heinrichu Wollertu, da "prostovoljno" prevzame funkcijo Emoninega komisaričnega upravnika, pripravljen pa je tudi, da ga na to mesto tudi uradno

imenuje.<sup>72</sup> Dr. Wollert je nekajkrat izjavil, da ga je za komisaričnega upravnika Emone imenoval tudi Himmler. Dr. Wollert je sam ustno (npr. na sestankih v Rimu in Florenci) ali pisno ter prek svojih uradnikov do začetka junija 1944 vzdrževal stike z glavnim ravnateljstvom Emone v Rimu. V Ljubljani pa je pod njegovim vodstvom delal glavni pooblaščenec dr. Rudolf Rinaldini, navzoč pa je bil tudi nam že znani Mario Natili. V Kočevju pa je bil do konca vojne zastopnik Emone tamkajšnji župan Uršič, vendar so se dr. Wollert in njegovi uradniki pritoževali, da zaradi prezaposlenosti le malo skrbi za interese Emone.

Ob vse hujši stiski, kam z nemškimi preseljenci, ki so v taboriščih Volksdeutsche Mittelstelle še čakali na naselitev ali se umikali iz vzhodne Evrope, so v glavnem štabnem uradu državnega komisarja za utrjevanje nemštva, ki se je iz Berlina preselil v Schweiklberg v Šleziji, začeli misliti na ponovno poselitev Kočevske z Nemci. Ne vemo, na katero pobudo je nemški pooblaščenec za preselitev (Deutsche Umsiedlungsbevollmächtigte) dr. Heinrich Wollert v Ljubljani 7. januarja 1944 izdelal elaborat o vprašanju ponovne poselitve Kočevske. Najprej je opisal zemljepisne razmere Kočevske (I.), nato sestavo tal (II.), dotedanje nemško prebivalstvo in njegovo poklicno sestavo (III.) in končno prihodnjo poselitev (IV.). V tem poslednjem delu je zapisal:

"Glede prihodnje poselitve gre upoštevati te izkušnje:

1) Kočevska je gozdnata dežela; kolikor je njivskih površin, so jih morali v stoletja trajajočem boju z gozdom izkrciti. Njivske površine so ostale skalnate in dajo le na posebno ugodnih ravninskih območjih zadosten pridelek.

2) Dosedanje nemško prebivalstvo si je moralo ob pomanjkanju normalnega gozdnega gospodarstva in zadostnih njivskih pridelkov svojo prehrano zagotavljati dodatno

a) s krošnjarstvom,

b) z dodatki iz nakazil odseljenih družinskih članov.

Zdi se, da te gospodarske osnove za krepitev nemštva v jugovzhodni Evropi niso ustrezne, da bi se ponovno dolgoročno ukvarjali s kmečko kolonizacijo. Novi naselitveni načrt mora zato izhajati iz naslonitve na zemljepisne in gospodarske danosti gozdnega bogastva na eni strani in nenehno naraščajočega povpraševanja po lesu in lesni proizvodnji na drugi strani. Prihodnji nemški naseljenec na kočevskem območju bo moral tako svojo gospodarsko osnovo najti v velikopotezno organiziranem in nerazdrobljenem gozdnem gospodar-

<sup>70</sup> O tej ofenzivi glej Tone Ferenc, *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943*. Maribor 1967, str. 375-382 in 456-566.

<sup>71</sup> ARS-II (INZ), Emona, f. 1217, zapisek pogovora dr. K. Tschinkla in M. Mariottija z M. Natilijem 7. 1. 1944, f. 1219, poročilo dr. K. Tschinkla 7. 1. 1944 v nemščini. V poročilu Položaj v Kočevju in kočevskem okraju, ki ga je nekdo 8. novembra 1943 napisal v Ljubljani, je tudi podatek o Emoni: "V kočevskem okraju je ostalo letos mnogo sveta neobdelanega, ker Emona ni dobila zadostno število reflektantov za svet. Del sveta je obdelala Emona sama. Ko so prišli partizani, so začeli sicer pospravljati poljske pridelke, vendar je danes če vedno neizkopanega mnogo krompirja, korenja, repe in zelja, kar bo treba nujno pospraviti." (ARS-II, INZ, Pokrajinska delavska zveza, f. 95-III).

<sup>72</sup> ARS-II (INZ), Deutsche Umsiedlungsbevollmächtigte Laibach (dalje: DUB), f. 1299, Wollertov zapisek pogovora z dr. Rainerjem 30. 11. 1943.

stvu in ob njem zgrajeni lesni industriji."

Ko je dr. Wollert opisal še gospodarske razmere na Kočevskem v Kraljevini Jugoslaviji, ko je agrarna reforma prekinila uspešni razvoj Auerspergovega gospodarjenja z gozdom in lesom, je sklenil: "Namesto tradicionalne kmečke kolonizacije, ki je peljala k dokončni odselitvi in izkoreninjajoči krošnjarski dejavnosti, bi nastopila načrtna industrijska kolonizacija tako, da bi naseljenci s svojimi družinami na lastni kmetiji z dodatno živinorejo - podobno kot na württembergškem industrijskem območju - dobili odpornost proti krizi, medtem ko bi presežne moči samo delo in kruh našle v industrijskih obratih kočevske dežele." Prav na koncu je, glede na izkušnje, še ponudil usluge svojega urada pri načrtovanju takšne nemške kolonizacije.<sup>73</sup>

Da so tisti čas neke res mislili na možnost ponovne poselitve z Nemci, priča tudi to, da je nemška družba Deutsche-Umsiedlungs-Treuhand-Gesellschaft (DUT), ki je v imenu kočevskih in ljubljanskih Nemcev odprodala njihovo imetje Emoni, najbrž na Himmlerjev ukaz ustavila prodajo nepremičnin Emoni in da se je precej govorilo o možni vrnitvi kočevskih Nemcev na Kočevsko. 2. marca 1944 je dr. Wollert v pismu dr. Heinrichu Kulemannu, ki je bil eden glavnih predstavnikov DUT (dr. Wollert je bil tudi uslužbenec DUT) v Dobroslawitzu, omenil, "da danes čestokrat preseljenci in tudi prebivalci Ljubljanske pokrajine izjavljajo, da bi bila možna vrnitev preseljencev." Je pa do nje izrazil neugodno stališče: "Prepričan sem, da vrnitev v nobenem pogledu ne ustreza politiki glavnega štabnega urada (državnega komisarja za utrjevanje nemštva - op. T.F.)". Dobro je namreč poznal razmere: "S spremembo političnega položaja tako v Italiji kot tudi z njim povezanimi razmerami v Ljubljanski pokrajini, predvsem torej zaradi partizanske dejavnosti, ni bilo več mogoče opravljati ugotavljanj, potrebnih za izvedbo pogodbe, posebno še za prenos nepremičninskega premoženja."<sup>74</sup>

Dr. Kulemann pa je 17. marca 1944 v pismu državnemu ministru za finance glede izvajanja pogodb z Emono napisal tudi tole: "Državni vodja SS si je pridržal pravico, da v Ljubljanski pokrajini ponovno naseli Volksdeutscherje z drugih območij. Če se bo to res zgodilo, potem bodo nepremičnine preseljenih Volksdeutscherjev, ki so v Ljubljanski pokrajini, posebno na Kočevskem, na voljo državnemu komisarju (za utrjevanje nemštva - op. T.F.) oziroma nam, upoštevane neposredno kot naselitveni objekti za naselitev Volksdeutscherjev. Pri

takšnem razvoju ne bi bilo smiselno, da bi jih najprej prodali Emoni in jih nato od nje spet odkupili. Ustavitev prodaje Emoni je sedaj omejena do 31. 3. 1944 in bo predvidoma podaljšana do 30. 6. 1944."<sup>75</sup>

Dne 3. maja 1944 je dr. Kulemann pisal dr. Wollertu v Ljubljano v zadevi "Ljubljanska pokrajina kot novo naselitveno območje". V pismu je povedal, da je bil prejšnji teden v Schweiklbergu, kjer je vprašal vodjo I. urada v glavnem štabnem uradu dr. Güntherja Stiera, "ali je že padel sklep, da bo Ljubljanska pokrajina novo naselitveno območje." Dr. Stier je odgovoril, da se to še ni zgodilo, je pa povedal, da bi bilo v pripravi zanimivo vedeti, koliko objektov je na voljo in kakšni so, da bi jih dali na voljo naseljencem. Zato je dr. Kulemann v pismu dr. Wollertu vprašal: a) koliko objektov je še na voljo DUT na temelju preselitvenih pooblastil, b) koliko objektov je še v posesti Emone in jih ta še dalje upravlja. Poročilo naj bi imelo podatke o številu objektov za roko-delce, obrtnike in mestno posest, glede poljedelstva naj bi bili podatki tudi o hektarih še proste zemlje.<sup>76</sup> Morda so tudi zaradi te zadeve konec aprila 1944 klicali dr. Wollerta, ki se je takrat mudil pri glavnem ravnateljstvu Emone v Rimu, v Schweiklberg in dalje v Hitlerjev glavni stan v Rastenburg, kjer je imel pogovor s Himmlerjem.

Ker iz Ljubljane ni bilo dolgo časa nobenega odgovora na Kulemannovo pismo, je ta 6. junija 1944 pisno posredoval za odgovor. V Wollertovi odsotnosti ga je 14. junija napisal dr. Arthur Brauer in opremil z želenimi podatki. Glede pojasnil k podatkom, pa je povedal, da jih bo dr. Wollert osebno izročil dr. Kulemannu ob svojem prihodnjem obisku. O tem je dr. Brauer še isti dan pisal dr. Wollertu v Berlin: "Kot Vam je znano, je DUT iz Dobroslawitz s pismom z dne 5 pr. meseca o zadevi: Ljubljanska pokrajina kot novo naselitveno območje, prosila za nekatere podatke. Zato sem pripravil pregled današnjega stanja nepremičnin. Primerek tega pregleda prilagam k temu pisanju. Pojasnil k njemu pa nisem napravil, ker jih vi hočete temu gospodu dr. Kulemannu predložiti osebno. Izvirnik bom poslal DUT."<sup>77</sup> V razmeroma dobro ohranjenem gradivu Wollertovega urada Brauerjevega izdelka nisem našel.

Emona je od maja 1942 dalje večkrat poročala, da je večina njenih poljedelskih obratov na partizanskem ozemlju, kar je tudi bilo res vse do konca vojne. Zato nas zanima, kakšen je bil odnos par-

<sup>75</sup> ARS-II (INZ), DUB, f. 1298, Kulemannovo pismo drž. fin. ministru 17. 3. 1944.

<sup>76</sup> ARS-II (INZ), DUB, f. 1303, Kulemannovo pismo dr. Wollertu 5. 5. 1944.

<sup>77</sup> ARS-II (INZ), DUB, f. 1303, Kulemannovo pismo dr. Wollertu 6. 6. 1944, pismo DUB dr. Kulemannu 14. 6. 1944.

<sup>73</sup> ARS-II (INZ), DUB, f. 1298, Wollertov elaborat o Kočevski 7. 1. 1944, 5 str.

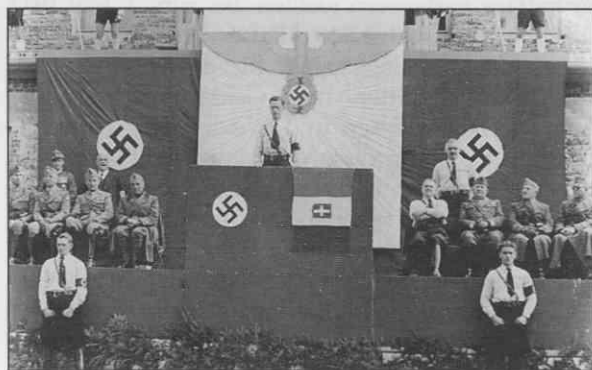
<sup>74</sup> ARS-II (INZ), DUB, f. 1298, Wollertovo poročilo dr. Kulemannu 2. 3. 1944.

tizanskih civilnih upravnih organov do Emoninih zakupnikov. Pustila jim je v obdelovanje zemljo in drugo, če so sklenili zakupniško pogodbo pred 14. junijem 1942; to pa so bili skoraj vsi. Ko je upravna komisija za osvobojeno slovensko ozemlje 3. februarja 1944 izdala okrožnico, ki je bila v nasprotju s tem načelom, se je 10. aprila 1944 pritožil glavni javni tožilec. Predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta je pritožbi ugodilo in odredilo: "Prizadetim osebam, ki so zemljo izseljenih Kočevarjev na kakršen koli način prevzele do 14. junija 1942 v obdelovanje oz. v uporabo in jim je bila ta zemlja na osnovi izpodbijane okrožnice Upravne komisije odvzeta, se jim mora na njihovo zahtevo vrniti. V kolikor so užiteniki, ki se jim na temelju te odredbe ta zemlja vzame in vrne prvotnim užitenikom, zemljo že obdelali, jim morajo užiteniki, ki na podlagi te odredbe pridejo zopet v njeno posest, dati primerno odškodnino." Predsedstvo SNOS je v tej odredbi določilo tudi način poravnave odškodnine in pooblastilo komisijo za upravo narodne imovine, da to izvede.<sup>78</sup>

Z vprašanjem, kaj storiti z zemljo izseljenih kočevskih Nemcev, so se nekoliko ukvarjali tudi v partizanskih ustanovah. Gozdar Jože Žagar iz gospodarskega odseka pri predsedstvu SNOS je 25. januarja 1945 v Črnomlju napisal elaborat Osnutek gospodarstva na Kočevskem takoj po osvoboditvi. Potem ko je zemljepisno označil Kočevsko, je navedel podatek, da sta od okoli 160 vasi in mesta Kočevje popolnoma uničeni 102 vasi, deloma uničenih 10 vasi, medtem ko je ohranjenih celih še 43 vasi in mesto Kočevje. Elaboratu je priložil tudi zemljevid z označenimi popolnoma in deloma uničenimi vasmi na Kočevskem. Nato je predvidel, da bi Kočevska ostala gospodarsko samostojna enota, v kateri naj bi bili živinoreja in gozdarstvo glavni gospodarski panogi. Gospodarsko naj bi se Kočevska delila na šest odsekov ali bazenov, ki bi zavzemali površino glavnih dolin in bili povezani z mestom Kočevjem. Ti bazeni bi bili: 1) Kočevje - Mozelj, 2) Gotenica - Kočevska Reka, 3) Črmošnjice - Kočevske Poljane, 4) Stari Log, 5) Koprivnik, 6) Podpreska. Elaborat je tudi predvidel, kakšne ukrepe naj bi sprejeli takoj po osvoboditvi. Na okoli 32.000 ha pašnikov bi se lahko paslo najmanj 10 tisoč glav živine. Vsak bazen naj bi imel nekaj planšarij in obnovil nekaj požganih vasi za planšarje. Elaborat je navedel, katere planšarije bi ustanovili in katere vasi bi obnovili v vsakem bazenu. Za okoli 38.000 ha gozda je navedel, da že obstajajo gospodarski načrti in je naštel ukrepe, ki bi jih morali sprejeti takoj po osvoboditvi. Z načrti o gozdarstvu po vojni se je ukvarjal oddelek oziroma odsek za gozdarstvo pri predsedstvu

SNOS, vendar nas to tukaj ne zanima. Za obnovo požganih vasi je Žagar predvidel 8 večjih vasi. Opozoril je tudi na velik pomen turizma na nekaterih kočevskih območjih.<sup>79</sup>

Žagarjev elaborat pa je najbrž tudi poslednji načrt o ponovni poselitvi Kočevske, ki ga je kdo izdelal v vojnem času. Kako je bilo po vojni z imovino kočevskih Nemcev, je stvar posebne razprave, ki se tudi že pripravlja.



*Proslava Hitlerjevega rojstnega dneva v Kočevju  
20. aprila 1941*



## ZUSAMMENFASSUNG

### Die Probleme der Wiederbesiedlung des Kočevje-Gebietes (Die Gottschee) während des Zweiten Weltkriegs

Nach der Umsiedlung von ca. 12.000 Deutschen aus der Gottschee von Mitte November 1941 bis zur zweiten Januarhälfte 1942 wurden ihre Liegenschaften von der italienischen Immobiliengesellschaft "Emona" aufgekauft. Letztere brauchte bis zur endgültigen Entscheidung über das Schicksal dieser Liegenschaften Mieter und Pächter zur Bestellung von Feldern, Versorgung von Vieh usw. Das entsprach dem Wunsch des hohen Kommissars für die Ljubljanaer Provinz Emilio Grazioli, die Wohnungsfrage von ca. 12.000 slowenischen Flüchtlingen zu lösen, die zwischen April 1941 und Februar 1942 das deutsche und ungarische Besatzungsgebiet verlassen hatten oder von dort vertrieben worden waren. Darum

<sup>78</sup> ARS-II (INZ), predsedstvo SNOS, f. 449-II, odredba predsedstva SNOS 18. 5. 1944.

<sup>79</sup> ARS-II (INZ), predsedstvo SNOS, f. 473/I, Jože Žagar, Osnutek gospodarstva na Kočevskem takoj po osvoboditvi, Črnomelj 25. 1. 1945, 6 str. Žagarjev zemljevid požganih vasi glej na 56. strani.

gründete Grazioli eine Kommission, die in Zusammenarbeit mit "Emona" die Wiederbesiedlung des Kočevje-Gebietes ("ripopolamento") durchführen sollte. Nach bisher noch nicht ganz gesicherten Angaben gab es mehr als 2.000 Interessenten, darunter relativ wenige Flüchtlinge. Unter den Anmeldungen herrschten solche aus der bäuerlichen Bevölkerung der Dörfer von Kočevje und Umgebung vor, die ihre Existenzgrundlage verbessern wollten. Bis zum 2. Mai 1942 übergab "Emona" 1.346 Häuser an Pächter und legte auch Naturalabgaben für die Nutzung von Äckern und Gärten und Geldabgaben für die Nutzung von Wiesen und Weiden fest. Dennoch bezogen auch von diesen nicht alle die Häuser der übersiedelten Gottscheer Deutschen. Diese von Anfang an sich schleppende Wiederbesiedlung des Kočevje-Gebietes wurde fast zur Gänze durch die Partisanenoffensive verhindert, die im Mai 1942 als Antwort auf die defensive italienische Operation "Primavera" zur Befreiung eines umfassenden Gebietes führte. Im Juni 1942 folgte der Erlaß der Befreiungsfront des slowenischen Volkes (Osvobodilna fronta slovenskega naroda), nach welchem die Befreiungsfront selbst über Grund und Boden der übersiedelten Deutschen verfügen konnte, um sie den Slowenen zur freien Nutzung zu überlassen. Als die italienische Armee Häuser und Dörfer im Kočevje-Gebiet in großer Zahl in Brand zu setzen anfang, um zu verhindern, daß die Partisanen dort eine Unterkunft fänden, begannen die italienischen Beamten der "Emona" Vorschläge und Pläne zu entwerfen über eine Wiederbesiedlung des Kočevje-Gebietes mit italienischen Ansiedlern und über die Beforstung eines großen Teils dieses Gebietes. So schlug etwa Francesco Inghilleri eine Wiederansiedlung mit Ansiedlern aus dem slowenischen und Julischen Venetien, Giovanni Puppini aber mit Italienern, wobei die italienische Kolonie im Kočevje-Gebiet nur "einen

südlichen Ausläufer der italienischen Kolonie in Slowenien" bilden sollte. Das ist die Zeit eines regen Briefverkehrs zwischen Rom, Sušak und Ljubljana über eine Massenvertreibung der Slowenen nach Italien, eine Zeit, wo Benito Mussolini am 31. Juli in Görz den Slowenen mit dem eisernen Gesetz Roms drohte und sagte, daß er nicht gegen ihre massenhafte Austreibung habe, und schließlich eine Zeit, als Grazioli am 24. August 1942 dem Innenministerium eine verstärkte Italianisierung und faschistische Indoktrinierung der Provinz vorschlug sowie eine massenhafte Übersiedlung von Slowenen nach Italien und die italienische Kolonisation der Provinz. Die für Italien ungünstige Frontlage, die darauffolgende Kapitulation der italienischen Streitkräfte und die Besetzung des überwiegenden Teils des Kočevje-Gebiets durch die Partisanen haben diese Vorschläge und Pläne sowie die Aktivitäten der "Emona" verhindert. Durch die ungünstige Lage für das Deutsche Reich wurden auch die Nazis vor die Frage gestellt, wo die deutschen Umsiedler aus den Umsiedlungslagern der Volksdeutschen Mittelstelle und die deutschen Flüchtlinge aus Osteuropa untergebracht werden sollten. Darum erwogen im Frühjahr 1944 der Reichskommissar für die Festigung des Deutschen Reichs Heinrich Himmler und sein Hauptstab in Schweiklberg die Möglichkeit für eine Wiederansiedlung des Kočevje-Gebiets mit Deutschen. Es wurde auch die Idee einer Heimkehr der Gottscheer Deutschen in das Kočevje-Gebiet erwogen. Deutsche Stellen in Ljubljana, vor allem der deutsche Beauftragte für Übersiedlung Dr. Heinrich Wollert, welche die Verhältnisse im Kočevje-Gebiet alle sehr gut kannten, waren diesen Ideen nicht gewogen. Mit der Frage, was mit dem Kočevjer Grund und Boden nach dem Krieg geschehen solle, setzten sich auch einige Partisanenstellen auseinander.